

MAGYARORSZÁG
TEENDŐI
A CSALHATATLANSÁG
KIMONDÁSA UTÁN

ÍRTA

BocsKAY BRUTUS

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1871.

Pest, 1871. Nyomatott Heckenast Gusztávnál

I.

A csalhatatlanság kimondatott!

Habemus papam falli nescium! — ordítja Rómának mindkét renden lévő csőcseléke, s diadallal meghurcolja utcáin azt a hígvelejű bolondot, ki könnyelműen eljátszta az agg kora iránti tiszteletet, s kit minden valamirevaló rendőrséggel bíró országban az örültek házába dugnának.

Valamint Nagy Sándor egyszer megizente volt az athéneieknek, hogy istenné lévén, ezentúl isteni tiszteletet követel magának, úgy a római pápa csuhában járó rabszolgái el fogják özönleni a világot, hogy hirdessék az ámuló füleknek, miszerint a testileg és szellemileg impotens IX. Pius, a jezsuiták e játékszere, *istenné avancirozott*, mert leveté azon, az emberi természettől elválhatlan tulajdont, a gyarlóságot mely oly mélyen gyökerezik minden halandó lényben, hogy írva vagyon, miszerint, a legszentebb is hétszer botlik naponként!

A római pápa tehát felettük áll a „legszentebbeknek“ is. Isten mindenható, ő meg csalhatatlan.

Ezentúl tehát a sz. háromságnak egy negyedik egyenjogú tagja lesz, kit ugyanoly isteni tisztelet illet meg, mint a többieket.

A keresztyén vallás nem látott 18 századon át nagyobb szentségtörést, az emberi ész a világ fennállása óta nem tapasztalt nagyobb örültséget, mint melyet a zsinat napjainkban elkövetett, midőn egy bűnökben megöszült, ártatlanok vérével bemocskolt örjögőt az istenség attribútumával ruházott fel!

Az 1870. év korszakot fog alkotni a keresztyén egyház, sőt korszakot a világ történetében, midőn év-lapjaira azon eseményt jegyzi fel, melynél nagyobb meggyalázását istennek, arcátlanabb lábbal tiprását az észnek a világ még nem ismerte.

De ez év egyszersmind a legtanulságosabbak egyike lesz a históriában.

Egy óriási bűnhődés éve ez.

Mert bizonyos, hogy mire e sorok napvilágra jutnak, az olasz nép, mint a történelmi igazságosság bűntető karja, már eltörölte a föld színéről a római bűnök egyik legkiáltóbb művét: az egyházi államot.

Annyi bizonyos hogy a pápa világi souverainitása a jelen évet túlélni nem fogja.

A bűn és örültség ez utolsó, legnagyobb tényét nyomon követendi a nemezis.

Es mi megelégedhetnénk az igazságszolgáltatás e tényével, közönyösen nézhetnek e szörnyeteg-uralom bukását, közönyösen nézhetnek Róma legújabb mérenyleteit a világ erkölcsi rendje ellen, ha nem állana

még fenn a *pápaság s az államok*, s így saját hazánk közt is azon történelmi viszony, melynél fogva annak tettei nem lehetnek befolyás nélkül a magyar államra.

Az állam és egyház közti viszony még ma is oly alapokon nyugszik, hogy Rómának legújabb dogmái s főleg a csálhatatlansági dogma után komolyan fontolóra kell vennünk azon kérdést:

mit kell tennünk a csálhatatlanság kimondása után, hogy annak veszélyeit Magyarországról elháríthassuk?

Mi köze a pápa csálhatatlanságának az állam ügyeihez? — kérhetné valaki. — Megmondom.

Schrader jesuita, a syllabus készítője, ki leghívebb magyarázójául tekinthető a jesuiták járszalagán vezérelt zsinat végzéseinek, a csálhatatlanságról a többi közt ezeket írja:

„A pápák minden rendszabályai igazság tekintében a hit, erkölcs, vagy jog rendjén alapulnak. Minden dekrétum, bármily tartalmú legyen, mindig az igazság valamely tanát foglalja magában, legyen az észbeli, erkölcsi vagy jogi. De ha a pápa az igazság és a tan rendjében csálhatatlan: *csálhatatlannak kell lennie minden rendelkezéseiben.*“

És, szó sincs róla, ez egyetlen logikailag helyes magyarázata a csálhatatlanságnak. Mert vagy mindenben csálhatatlan a római pápa, vagy semmiben. Akik tehát csálhatatlannak állítják, kénytelenek lesznek őt mindenben annak elismerni.

Már most, az egyház és állam közti viszonyt tekintve, a csalhatatlanság dogmatizálása által *dogmává emeltettek a pápáknak az állam feletti fensőségökről szóló tanaik.*

E tanok szerint a csalhatatlanság kimondása után *ma már a kath. egyházban dogma*, hogy a pápa felette áll a világi hatalomnak, tehát semmi állam nem önálló, souverain, hanem *minden állam alá van vetve a pápa főuralmának.*

És én kérdem, lehet-e becsületes honpolgár, aki ezt elismervén, kész volna hazája függetlenségét megtagadni?

E dogma elhívése tehát hazaárulás a föld minden államában; kettős hazaárulás Magyar országban, az ország és az alkotmány ellen.

Róma tehát, midőn e dogmát hinni parancsolja: hazaárulást parancsol minden katolikus embernek.

Hogy megítélhessük, mily eszközökhöz kell nyúlnia az államnak az ezen dogmában rejlő veszély elhárítására, s másrészt, hogy e követelés igazságosságának mivolta felett tisztába jöjjünk, helyén lesz egy rövid történelmi visszapillantást vetnünk az állam és egyház közti viszonyra Európában.

Készarva választom e módját a kérdés fejtegetésének. Könnyebb volna ugyan egyszerűen felhozni az állam s egyház közt máig fennálló viszony ellen szóló okokat, kevésbé fáradságos volna e rendszer

hiányait a józan ész és logika segélyével megvilágítani, de — azon nagy befolyásnál fogva, melyet a múlt a jelenre és jövőre mindig gyakorolt, azt hiszem, hogy valamely intézményt minden oldalról helyesen megítélni csak akkor leszünk képesek, ha annak múltját ismerjük. Valamely institutiót pusztán mint a jelenben fennálló ténytet tekintve, könnyen igazságtalanok lehetünk ítéletünkben, a jelen állapotok, kizárólagos kiindulási pontul felvéve, könnyebben tévútra vezethetnek: de ha azt a történelem szemüvegén át elemezzük, ha fejlődésének különféle stádiumain át kíséjük, kettőt nyerünk általa. Nyerjük először helyesebb, behatóbb ismeretét azon intézménynek, nem pusztán az institutió külső formáinak, hanem lényegének, alapelveinek, egész szellemének ismeretét, mi annak megítélését nagyban megkönnyíti; nyerjük másodsor azt, hogy megismerve azon körülményeket, melyek az illető intézménynek fejlődését elősegítették, képesek leszünk azt nemcsak abstrakte, magában véve, hanem viszonyítva korunk szelleméhez s s más intézményeihez is, megítélni.

Históriai institutiók megítélésére nézve pusztán azok jelenét ismerve, alkothatunk magunknak *nézeteket*.; — de szilárd *meggyőződést* csak úgy szerzhetünk, ha annak történelmét ismerjük. Ennek tanulságai, s tapasztalatai legalkalmasabbak betölteni azon űrt, mely nézet és meggyőződés közt létezik.

Élénkebb olvasmányul szolgálhatna e tárgyról egy pusztá polémia, mely a vitatkozás minden segéd-

eszközeit, használhatja; de azt hiszem, a gondolkozó olvasó nem veendi rász néven, ha a történeti vázolás módját választom, mely nagy részét annak, ami minden pusztá polémiában szükségkép meddő, feleslegessé teszi.

Igyekezni fogok azonban e vázlatot lehetőleg rövidre vonni, s csak a fő események s fordulatok megjelölésére szorítkozom.

II.

Állam s egyház a kereszténység első századaiban.

A papság azon önző hatalmi politikája, mely az egyház, és az emberek nagy számát tekintve, a vallás érdekeit is ellentétbe hozta korunk minden törekvéseivel, egész civilisációjával, e politika kezdet óta nem elégedett meg avval, hogy bizonyos megszabott határok közt souverainné tegye a hierarchia fejét, hanem e souverain hatalmat túl igyekezett terjeszteni az *egyházi* állam határain.

A pápa nemcsak Rómában akart uralkodó lenni; de részt követelt s követel magának más államok souverainitásából is.

Ezt teszi, midőn igényt tart reá, hogy idegen államok ügyeibe avatkozzék, midőn felügyeleti jogot vindikál magának az egyes törvényhozások felett, midőn jogaikat nem ismerő vagy kötelességeiket feledő uralkodókkal szerződéseket köt az őket uraló államok ügyeibe való beleavatkozás iránt.

Ismerjük az okokat, melyek ultramontán részről

e pápai igények mellett fel hozatni szoktak, s melyek közt első helyen áll azon istenkáromló hazugság, hogy a pápák isten által ruháztattak fel a bitorlás ezen jogával.

Mindezen okoknak, melyeket már líntig ismerünk, valamint azon kérdésnek: váljon isteni eredetű-e a pápák ezen állítólagos joga? — theoretikus kifejtésénél s cáfolatánál ékesszólóbb eredményre jutunk, ha a pápai beavatkozási jog históriáján végig tekintünk.

A történelem meg fogja mondani, mikor keletkeztek e pápai visszaélések, meg fogja mondani, minő eszközökkel emeltettek érvényre, — se tényekből aztán kiki levonhatja magának a pápai beavatkozási igények jogossága felől az ítéletet.

Hogy a keresztyén egyház első századaiban. midőn még Krisztus követői üldözött s majd túrt felekezetet alkottak, hogy Constantin megkeresztelkedése előtt, tehát három egész századon át a római pápa nem avatkozott idegen államok ügyeibe, — az kétségtelen, mert a keresztyénség ezen aranynapjaiban pápa még nem létezett.

A római község elöljárója, kit episcopusnak, püspöknek nevezett a kor, sem több, sem kevesebb nem volt, mint bármely phrygiai falunak elöljárója, — szerény, majdnem szegény pásztor a híveinek.

S ami eszébe nem jutott a római püspöknek, ki utóbb fejévé lett az egész egyháznak, annak maga az egyház épen ellenkezőjét hirdette. „Mindenki, legyen

bár apostol vagy próféta, alá van vetve a világi hatalomnak,“ írta sz. *Chyrostom*, ezt hirdették a többi úgynevezett szent atyák, élőkön *Ágostonnal* és *Tértid-liánnal*, ezt vallotta az összes keresztyénség.

És ez természetes vala.

A keresztyén egyház el nem ismertetvén az állam által, e korban nem volt más, mint hol üldözött, hol tűrt *magán társulat*.

E magántársulatnak józanul nem juthatott eszébe magának az állam felett hatalmat követelnie.

Azt pedig, hogy isten ily hatalmat adott a római pápának, mint az egyház fejének, ki e korban nem is létezett, azt a világ legkeresztyénibb három századában senki nem is álmodta.

Következett az egyháztörténet második szakasza, melyet némely történetírók a theologiai viták korának neveznek, de melyre tán inkább rá illik, ha a „császári trón mindenhatósága“ korának nevezzük.

A császári trón valóban mindenható volt, nemcsak az egyház, hanem a vallás felett is.

Azon helyzetet, melybe a niceai zsinat után a keresztyén egyház jutott, a mai kor fia könnyen elképzelheti magának, ha a történelemnek egy más, ehhez némileg hasonló korával párhuzamba teszi.

Ugyanazon helyzet volt ez, melybe a francia irodalom jutott XIV. Lajos alatt.

Valamint a „grand siècle“ korában az irodalom

mintegy fény üzési cikkévé vált a trónnak, mely tőle vett és neki adott fényt és ragyogást, valamint ezáltal az irodalom a leglealázóbb járom alá vettetett, mert míg az írók kitüntetésekkel s gazdagsággal halmoztattak el, addig a gondolat rabszolgaságra jutott, s az irodalmi kritika mintegy felségjogává lett a korlátlan hatalmit trónnak, — valamint ezáltal az írói osztály nyert tekintélyben és befolyásban, ellenben maga az irodalom gyors süllyedésnek indult: azonképen járt a keresztyénség, mióta a byzanci császár magát az egyház védnökévé s ezáltal urává tette.

Az első lépés az volt, ami minden ilyenmű gyámkodásban szokott lenni: a császárság protectiója alá vette a vallást is, meg a papságot is.

A keresztyénség Constantin által államintézményé, a császári birodalom hivatalos vallásává tétetik. A pogányság még küzd egy ideig a ráoktroyált hit ellen, míg végre Juliánban utolsó támaszát elvesztvén, végleg legyőzetik. — Rövid idő múlva Constantin e tényei után már csak a zsidó vallás türetik meg a keresztyén mellett. A pogány be van tiltva, annyira, hogy Valens császár a gothoknak csak azon feltétel alatt enged letelepülést a római birodalomban, ha átérnek az új vallásra.

Pár évtized alatt a keresztyénség államvallássá lesz, az egyházi törvények államtörvényekké tétetnek, a papság, melynek kebeléből már a 3. században ki kezd válni a püspöki aristokratia, privilegiált állást

nyer, s előjogai csakhamar rengeteg vagyón-adomá-
nyokkal tetéztetnek.

E nagyszerű kedvezések azonban, — mint általá-
ban a hatalom minden kedvezményei, — nem adat-
tak ingyen. Constantin óta a birodalom feje lett feje
az egyháznak, a keresztyén császárok Gratiánig még
viselték a pontifex maximus címét, s a római állam-
eszme, melyben az imperátor egyesített magában
minden világi s egyházi hatalmat, keresztyén kiadás-
ban megújulni látszott.

S e hatalom egyiránt kiterjedt a papságra s
vallásra.

A trón udvarolt a papságnak és uralkodott
rajta. A császárok temérdek privilégiummal ruházták
fel a hierarchia főbjeit, de már Constantin törvény-
által korlátozá a papság számát, Valentinián pedig
törvényt hozott az örökhagyásoknál divatos papi visz-
szaélések ellen. A császár bőkezű volt, de keze aztán
ott is volt mindenben, nélküle mi sem történhetett az
egyházban, minden úgy ment, amint ő akarta. A by-
zanci udvar hemzsegett papoktól, de e papok nem
többé a vallás buzgó terjesztői, hanem léha udvaronc-
csoport valának. A papok a trón köré seregeitek, hogy
elleshessék az uralkodó szeszélyeit s ármánykodhas-
sanak egymás ellen. A suprematia, sőt a teljes uralom
az egyház felett a császár kezében volt, s Justinián
úgy parancsolt püspökeinek, mint katonáinak, s azok
úgy engedelmeskedtek neki, mint egy jól fegyelme-
zett hadsereg.

S e papság, melyben már az osztályszellem minden rész tulajdonai mutatkozni kezdtek, amint maga fejet hajtott az adakozó kényuralom előtt, úgy feláldozta neki a vallás szabadságát is.

Ebben is a császár volt az úr. A niceai zsinat hozta meg az első hitszabályt. Constantin azt szentesíté, a maga nevében kihirdető, s a zsinat átkait polgári büntetések kiszabásával tette hatályosabbakká, — se protectio rövid idő alatt uralommá vált. Az első nyolc zsinatot a császárok hívták össze, ők elnököltek rajtuk, s a zsinatok dogmatikus határozatainak, hogy érvényesek legyenek, császári szentesítésre volt szükségök.

Az uralom a dolog természeténél fogva csakhamar elnyomássá vált. Beállt a tyrannismus, és vele nemcsak a fejedelmi akarat, hanem a fejedelmi szélső mindenhatósága is. A császárok dogmákat szabtak ki és semmisítettek meg, a mint kedvök tartotta. Constantin néhány évvel a niceai zsinat után, melyet Arius tanainak kiirtására hítt össze, saját hatalmából amnestiát ád Ariusnak. Justinian 300 évvel Origenes halála után ezt egy ediktum által kiátkozza, személyes kedvezésből egy byzanci püspök iránt, ki evvel egy ellenséget, ki Origenesnek nagy tisztelője volt, boszantani akarta. Justiniannak, ki alatt a byzanci császárság hatalma tetőpontjára lépett, egy szélsőlye oly vallási kérdéseket vetett a világba, melyek az egész egyház nyugalalmát felzavarták s többszörös zsinathirdetéseket tettek szükségessé. A püspökök

amennyire embertől telt, kedvében jártak a császárnak, s remegve fogadtak minden „új kérdést“, mert nem lehetett soha előre tudni az udvar véleményét. A császári rón körül valódi udvari theologia keletkezett, melynek dogmái gyakran a ministerekkel együtt változtak. Hát még, midőn maga az impérium kétfelé szakadt, midőn Valentinján keleten vérrel üldözte az ariánokat, kiket ugyanakkor Valens nyugaton fegyverrel és terrorisnussal védelmezett, — mily silány, mily nyomorult járom alatt nyögött ekkor a keresztyén vallás!

Váljon van e nyoma e korban az egyház állam feletti {elsőbbségének, melyet az ultramontanismus hívei követelnek?

A változás, mely e korban a keresztyén egyház helyzetében végbement, abban állt, hogy az egyház magán társulattól *protegált államintézménynyé* lett.

S e három század, melyben a keletrómai császárok voltak a keresztyénség korlátlan fej i. — a papságnak nemcsak hatalmát, de még hatalmi kísérleteit sem ismeri.

Ennyire még nem jutottak a dolgok.

A papság e korban még csak kincseket gyűjtött s hatalmának az egyház keretén belől, a hívek feletti megszilárdításán dolgozott. Csak ha e két feladatot sikerrel megoldá, válhatott lehetővé hatalmát az államra is kiterjesztenie.

E korban, mint láttuk, az még nem sikerült.

De hát sz. Péter utódjának istentől kapott felsősége a világi hatalom felett, hol késett az éji homályban?

Miért nem használta fel a római pápa istentől nyert hatalmát arra, hogy vele az egyházat és vallást a császári despotizmus alól emancipálja?

Valóban azt kell hinnünk, hogy a római püspökök e korban még csak nem is sejtették, minő renga-ge hatalmat kaptak ők istentől.

Legalább ezt bizonyítja az egyház története, mely nein ismeri még a pápa souverainitását, s melynek e három százada alig beszél egyébről, mint az alexandriai, konstantinápolyi, antiochiai és római püspökök versengéséről a főhatalomért.

A vágy e hatalom után már megvolt a római püspökökben. De ez még nem bizonyít semmit, mert e vágy épen úgy megvolt a másik háromban is.

De bizonyítanak a tények. S ezek szerint azon téren, melyen e kor egyházi viszályai keletkeztek és eldöntettek: a byzanci trón fóruma előtt, a római püspöké ritkán volt a diadal. Megaláztatásban részesültek a római püspökök elégszer, ha az udvar nem volt velők megalégedve, megidéztek Constantinápolyba, és mindannyiszor kötelességöknek tárták megjelenni.

A római püspök teljesen osztá azon szolgaságot, mely az össze? egyházra nehezedett. A császár neki is védura és zsarnoka volt egyszersmind. A byzanci udvar curiális stylusában a „parancsoljuk“ szó volt

az, mely a császár viszonyát a római püspökhöz kifejezé, kinek bírója a császár volt, ki csak császári szentesítéssel volt felavatható, s kinek választásakor adó járt a császárnak

S e hatalom nem kevésbé volt e rőszakos Rómában, mint Constantinápolyban.

Vigilius római püspök nem tetszett Justiniánnak. Ez kiadja a parancsot elfogatására. Vigilius templomba menekül, Justinián katonái ott elfogják. Vigilius kenyér és vízre becsukatik. S miután megszökött, Justinián kitörölteté nevét az egyházi könyvekből. Tehette, mert a zsinat szolgálai hódolattal sietett a császár kívánatát teljesíteni.

Márton római püspök, mint egy, (Konstantin császár élete elleni összeesküvésnek részese, elfogatván, Byzanzba vitetett. Nyakörvvel nyakán végig hurczolatott a főváros utczáin s a nép insultálta. A törvényszék „istentelen gonosztevőnek“ deklaráta, egy ingben pellengérré állíttatá s halálra ítélte, mely büntetés végre a constantinápolyi pátriárka könyörgéseire száműzetésre enyhítettet.

Constantius császár az árián tan félé hajlott. Libérius római püspök merészelt más véleményen lenni. A császár őt elfogatva maga elé hozatja, megfosztja székétől s helyébe új püspököt nevez. Az udvartazonban csakhamar előzőnlík a római nők, kiknek kérésére végre a császár amnestiát ád Libériusnak azon feltétel alatt, ha a semi-ariánusok tanát elfogadja. Libérius elfo-

gadja a feltételt s visszatér püspöki székébe s buzgó hölgyei körébe.

Pelágus püspök nem kellett a római népnek, mely öt eretneknek tartja. A császár Rómába utasít néhány légiót s a római püspököt Narses kardja tartja meg székében.

E néhány példa kielégítő illusztrációjául szolgál azon viszonynak, mely a császár s a római püspök közt fennállott. A korlátlan uralkodó viszonya volt az egy privilegiált alatt aló iránt. A császár parancsol, a római püspök engedelmsk dik. Es mennyire beletulálták magokat a római püspökök e szolgálai helyzetbe, mennyire nem tudták, minő rettenetes hatalomnak vannak birtokában, mutatja 7. *Gergely*, ki Mauritius császárhoz írva felkiált: „Mi vagyok én, ki uramhoz beszélek, más, mint por és féreg!?” — mutatja 7/. *Anasztáz*, ki a császárt pláne *isten hely tar* iájának nevezi, mutatják hat század római püspökei, kik úgy meghajoltak a trón előtt, amint csak papok képesek meghajolni a — jutalom reményében!

Nem volt ez állapot jogos, mert a zsarnokság soha jogos nem lehet; nem volt üdvös, mert ez időben a vallás érdekei az egyházban teljesen háttérbe szorultak, s helyüket a papság anyagi érdekei foglalták el, — de hogy ez *volt*, hogy sem az egyháznak, sem valamelyik püspökének a világi államhatalomba avatkozás! jogáról hatszáz éven át mitsem tudott a világ, ezt megcáfolhatlanul bizonyítja a történelem.

A római püspök szinte alá vala vetve az egész egyházat elnyomó császári kényuralomnak.

Csak egy különbség volt a római püspök és a keleti, főleg a constantinápolyi püspökök helyzete közt, de e különbségnek kézzelfogható eredményei már messze túl esnek e kor határán.

S e különbség nem a római püspöknek püspök-társai feletti kiváltságos helyzetében, nem egy — utóbb felfedezett — isteni adományozáson alapszik.

E különbség tisztán *esetleges* volt; s mindössze abban állt, hogy míg keleten a császári hatalom kétségbevonatlanul szilárdan állt, míg Constantinápoly a császárok székhelye volt, addig Róma, távol az imperátori hatalom fészketől, Olaszország kellő közepében feküdt, mely Olaszországban a császárok hatalma mindinkább semmivé lett.

Midőn tehát Olaszországban már az 5. században a császárság hatalmának még árnyéka is elenyészett, míg Byzancban az teljes fényében s nagyságában fennállt: igen természetes volt, hogy a constantinápolyi udvar székhelyén lakó byzanci püspök sokkal jobban hozzászokott a császári kényuralomhoz, mint a római főpap, távol az impérium székhelyétől, egy már-már elszakadó provincia területén.

A császárok hatalma Olaszországban naponként fogyott, de azért e korban a római püspökök még nem gondoltak az állam ügyeibe avatkozásra. A császárság erőszakos tettei hatalmával együtt megszűntek, de

azért még azon Gergely, ki a constantinápolyi püspökkel versengve feltalálta a purgatóriuniót, s nagyokat mívelt a babona terjesztésében, melyben a papi hatalomnak egyik eszközét fedezte fel, amiért utóbb „nagy“ melléknévvel ékesítettetett fel a papismus által, — még e Gergely sem merte felmondani a császárnak az engedelmességet, s midőn annak egy törvényét az egyház érdekével ellenkezőnek találta, panaszos hangon felírt ellene a császárhoz, de végrehajtását nem merte megtagadni.

Es midőn e korban a császárságnak még névleges hatalma is megszűnt, midőn barbárok uralkodtak az olasz félszigeten, — a római püspökök még ezen világi uralkodóknak is alávetek magokat, s a meghajlást az államhatalom előtt oly természetesnek találták, hogy midőn egy ízben egyszerre két püspöke volt Rómának, Symmachus és Laurentius, ezek megsokalva végre a vérontást, megegyeztek benne, hogy a keleti góthok királya, az Olaszországon akkor uralkodó Dietrich elé terjesztik ügyöket eldöntés végett, daczára annak, hogy Dietrich ariánus, tehát kiátkozott eretnek volt!

Történt pedig ez a 6. században. A római püspökök tehát ekkor még nem kételkedtek benne, hogy meg kell hajolniok bármely vallású államfő előtt.

Majd megváltoztak a dolgok. Olaszország egyidőre ismét a keleti császár hatalma alá került. S a római püspökök, kik közül 7. *János* góth fogságban halt meg, *III. Félix* egyenesen a góth király által

neveztetett ki, a kik Athalarich óta a góth királynak taksát fizettek megerősítésükért, ismét a constantinápolyi császár alattvalói lettek, mint voltak egy ideig a góth király alattvalói.

A keleti császárság utolsó fénye Justiniánnal már letűnt a byzanci trónról, de azért a római püspökök hűséget esküdtek a császárnak, s még a 7. században gyakran hónapokig kellett várniok a császári megerősítésre, hogy ordinálhatók legyenek.

Es nem is előbb, mint a 8. században szűnik meg a római püspökök közönséges alattvalói helyzete, s ekkor is csak tényleg, nem jogilag. Tényleg, mert a római püspökök fellázdak a császár ellen, ki gyöngé volt őket engedelmességre kényszeríteni.

II. Gergely ekkor felhasználja a képimádás zavarait a lázadásra. 730-ban Leó császárt, a képimádás eltiltása miatt excommunicálja, szerzetesei előzőnlük a birodalmat s az alattvalókat uralkodójok ellen lázítják.

A longobárdok, kik Olaszországot el akarják hódítani a keleti császárságtól, szolgálatukba, illetőleg védelmükbe veszik Róma lázzadó püspökét; és *Zachariás*, kinek előde nyíltan fellázdak s elszakadt a császárságtól, az első római püspök, ki császári megerősítés nélkül foglalá el székét 741-ben.

Vele a római püspökség, a birodalom kül-ellenségei által támogatva, tényleg emancipálja magát a keleti császárság souverainitása alól.

De midőn ez történt, már diadalt ült azon nagy vallási mozgalom, mely Ázsiát s Afrikát elszakaszra a keresztyén egyháztól s a byzanci császárságot alapjaiban megingatá, — ekkor már diadalt ült *Mohammed* vallása, s egy csapással megváltoztatás világ tor ténetének egész jellemét.

III.

Állam és egyház Mohamedtől VII. Gergelyig.

A keresztyénséget, mely hat század alatt az egész ismert világon elterjedt, roppant veszteség érte. Maga idézte azt fejére.

Maga a keresztyénség ellenséges felekezetekre volt bomolva a 6. században. Keleten a chaldaeai keresztyének és a monophysiták külön egyházakat alakítva, a keresztyén világ háromfelé szakadt.

Az egyház összeforrt az állammal, a papok államhivatalnokok valának. Az állam pedig a despotikus birodalmak átkában szenvedett: mintegy leroskadt saját terhe alatt. Nagyobb volt, semhogy maradandólag összetartható legyen. Állam és egyház szövetkezve egymást rontották. Minden politikai változás vallási nyugtalanságokkal, minden vallási viszály politikai rázkódtatásokkal járt. Emellett állam és egyház hivatalnokain mindinkább erőt vett a kényuralom szülöttje, a demoralisáció.

Ily viszonyok közt, melyek csak az általános romlásnak szolgálhattak bevezetésül, termékeny földbe

estek Mohammed igéi, kinek tanai jobbak valának az *akkori* keresztyénségnél, melynek már erkölcstana sem volt.

Az új hit, fanatikus reformátorok vezérlete alatt álló öserejű népek harci jelszavává tétetvén, hódítólag lép fel. S mi alatt a keleti keresztyén egyház afelett vitáz, váljon egy vagy két akarat volt-e Kristusban, az arabok elfoglalják Jerusálemet. Alig telik bele egy század s a keresztyénség legvirágzóbb egyházai eltörölvék a föld sziliéről, és az óvilág fele: Persia, Syria, kis Ázsia egy része, Egyptom, egész északi Afrika és Spanyolország, elhagyva a keresztnek már elfajult vallását, Allah-hoz imádkozik.

E rohamos hódítás mintha elfújta volna keresztyénséget amerre járt. Nem maradt meg az másutt, mint Európa nyugatán s a keleti császárság még fennmaradt romjaiban.

Amott a császári birodalmat megsemmisítő barbárok lettek a keresztyénség támaszai. Emitt folytatatik az állam és egyház kárhozatos szövetsége, mindkettőnek romlására.

E nagy forradalom által, melynek Mohammed volt megindítója, a világ physiognomiája megváltozik, történelme új színpadot választ magának.

Azelőtt az egyháztörténetnek úgy, mint a világ politikai történetének súlypontja a kelet volt.

A byzanci császár első, mondhatnék egyetlen valódi souverain fejedelme volt a kornak; udvara központja a míveltségnek, gazdagságnak, hatalomnak. A

keleti pátriárkák főszereplők az egyház történetében, mely e korban a keresztyénség elterjedésén kívül alig áll egyébből meddő vallási vitáknál.

A mohammedán forradalom által e viszony gyorsan megváltozik; a keleti császárság hatalma szűkebb térre korlátolva, rohamosan apad. Az eddig oly fényes két egyház, az alexandriai s antiochiai megszűnik, a Constantin ápolyi pedig a közös veszély előtt mind szorosabban simái a trónhoz.

A keresztyénség minden reményei nyugatra fordulnak, hol barbár népek küzdenek egymás és a római császárság végmaradványai ellen.

A római püspök ezáltal szabad kezet kap. Időnként ugyan jónak látja még udvarolni a császári helytartónak, de mióta barbár királyok uralkodtak Olaszországban, ezek protekciója alatt mind merészebb hangot ölt Constantinápoly irányában, míg végre a 8. században teljesen elszakad a kelet-római császárságtól.

És *ekkor kezdődik Róma tulajdonképeni szereplése*. A 8. században lép a római püspökség azon ösvényre, melyen utóbb a világuralom magaslatára ért.

De ez uralmat nem isten adta, hanem *Mohammed tette neki lehetővé*.

A római püspök politikai helyzete az izlam gyors hódításai által gyökeresen megváltozott.

Míg azelőtt a római püspök egyik, — és pedig, mert a keresztyén világ legbarbárabb részében székelő, — tehát többnyire háttérbe szorult tagja volt a püspöki aristokrátiának, azon egyházban, mely teljesen alá vala vetve a byzanci császár kényuralmának, — most, midőn a kelet két nagy patriarchátusa megszűnt, s a harmadik az állammal együtt süllyedésnek indult, most a császári hatalomtól független nyugati egyháznak lett legtekintélyesebb püspöke.

A római püspök a vallás palástját teríté a frank Pipin trónrablására, s azon terjedelmes javak, melyeket e szolgálatért jutalmúl kapott, őt tették a leg hatalmasabbá Olaszország számos olygarchái közt.

Hozzájárult ehez, hogy az egész nyugaton Róma volt az egyetlen község, mely apostol által alapított, mi e korban tekintélyét nagyban nevelte.

Hozzájárult, hogy a római püspöknek nyugat Európa barbár népei közt tág tere nyílt a térítésre, s ama kor divatja úgy hozta magával, hogy aki valamely területet megtérít, annak püspöke lesz, miáltal a római püspök hathatós eszközzel bírt hatalma terjesztésére.

Hozzájárult ehez, hogy az európai barbarismus e korában az egész nyugaton nem volt egy intézmény sem, mely reális hatalma vagy traditióinál fogva kiemelkedjék a középkor chaoszából. A nyugat-római császárság semmivé lett, s romjain öserejü, barbár népek ütöttek tanyát, melyek még nem valának képesek szilárd államokká consolidálódni. E korban, mely-

ben a vadságában féktelen nép a politikai téren sem hatalomra, sem tradícióra nem talált, mely mérsékelje, — midőn az egyetlen tiszteletreméltónak, jogosnak elismert dolog a vallás volt, e korban e vallásnak, vagyis nyugat Európának első egyházi férfiai szükségkép kitűnő helyet foglalt el a világrészben.

Se körülmények tették már a 8. század végén a római püspököt fontos tényezővé Európa politikai viszonyaiban.

E körülmények okozták, hogy Nagy Károly, midőn a középkori chaoszból egy nagyszerű államot akart alakítani, minnek előfeltétele volt bizonyos rendnek és tekintélynek megállapítása, hogy ekkor a római püspökhöz fordult, s vele szövetkezett terve kivitelére.

Nem keresett benne Nagy Károly egyebet, mint eszközt egy egészséges társadalmi rend megalapítására, nem várt tőle egyebet, mint hogy politikáját a vallás tekintélyével, — az *egyetlen* tekintélyvel, melyet e kor ismert, — támogassa.

Ezáltal a római püspök politikai fontossága nagyot emelkedett. Míg azelőtt mostoha bánásmódban részesült dattvalója volt a keleti császárnak, most érzi, hogy a nyugaton azon uralkodónak, ki nagy tetteket akar végbevinni, szüksége van rá.

Es mint minden nagyravágyó embert, úgy a római papot is csakhamar mássá tette nélkülözhetlenségének öntudata.

S most a kölcsönös kedvezések ugyanazon látványát látjuk megújulni nyugaton, melyet láttunk a 4 század óta keleten, csakhogy sokkal nagyobb s a pap-ságra nézve kedvezőbb mértékben.

A római püspök vizsontszolgálatok fejében kész minden szívességre a világi uralkodók iránt

Pip innék egy darab földért isten és a vallás nevében szentesíti trónrablását. A normann *Póbertet* kinevezi az egyház zászlótartójának, hogy védelmezze; *Nagy Károlyiak* császárrá emelkedési tervét helyesli, őt megkoronazza, térdre borulva hódol neki, egész uralkodói pályáján támogatásával kíséri, még háremet tartani is megengedi neki, hogy a nyugaton egy, a keleti császárral egyenrangú uralkodó létezvén, ennek souverainitása alól végleg megszabaduljon.

S a nyugati császárok meg is hálálták szolgálatait. Felgazdagíták a római papot, hogy a folytonos hűbéri harcokban támaszszal bírjanak benne Olaszország szüntelen lázongó olygarchái ellen. Ha pedig a fejedelmek késtek a vizsontszolgálatlalt, a római püspök mindig talált szellemdús módokat kívánatainak kivitelére, melyek közt nem utolsó helyen áll *István* pápa diplomatikus ügyessége, ki a longobardok által szorongattatván, s *Pipintől* nem kapván segélyt, először *Sz. Péter* apostollal, — ki épen akkor szállt le az égből, íratott segélykérő levelet a frank királyhoz, s mikor ez sem használt, egy másikat, melyben a boldogságos *szűz Mária* sajátkezű soraiban kéri a segedelmet, — ami használt is, mert *Pipin sz.*

Péter és szűz Mária egyesült kézvonásaiknak nem bírt ellenállani!

Míg így egyrészt a frank uralkodók kedvezéseiből vont hasznot a római püspök, addig másrészt hatalmának erős emeltyűjévé lett a térítés, és a szerzetek intézménye.

Az egész nyugatot előzőnlék a római püspök vallási ügynökei, s a. megtért barbárok szemében természetesen a legelső ember az lett, kinek nevében az egyedül üdvözítő hitre térítették.

A szerzeteknek, melyeknek nagy része a 8. században már ijesztőleg felgazdagodott, terhökre volt a közelfekvő püspökök főnöksége. Kényelmesebbnek találtak oly főnököt, ki távol tőlök, nem kísérheti figyelemmel gazdálkodásukat. A római püspökhöz fordultak tehát, adófizetést ígértek neki s kérték, vegye őket közvetlen főnöksége alá. Ezáltal ugyan a szerzetek — megmenekülve egy valódi felügyelet alól, — a demoralisáció fészkei lettek, de a római püspök átlátta, hoffv hatalmas eszközzel bírandbennök hatalma terjesztésére, s megadta kérésöket.

Mindezekhez hozzájárult ama kornak kétségbejítő barbarismusa, ama setét tudatlanság, mely egész nemzedékeket a babona rabszolgáivá tett.

íme azon tényezők, melyek a római püspök emelkedését elősegítették.

De azért sem Pipin, sem Nagy Károly alatt a római püspök még nem lett függetlenné a világi hatalomtól.

A római püspök, midőn a keleti császártól elszakadt, csak *uralkodót cserélt*. A görög udvar alattvalójából a frank király hűbérese lett. És Nagy Károly, ki követeket küldött Rómába a püspök és nép hódolatának elfogadására, ki a római püspök ellenére zsinati - lag elvetteté a képimádást s még vallási ügyekben is önhatalmúlag határozott, — Nagy Károly vaskezü souverainje volt a római püspöknek.

A nyugati császár fejedelme volt a római püspöknek, mint volt a keleti, — de azért e viszony consequentiái nyugaton egészen mások vadának.

Mert míg keleten a császárság, egy rég consolidált institutió, vette fel magába, és idomítá magához az egyházat, addig nyugaton még a császári államhatalom csak keletkezésének vajúdásait élte, s így azon korban, midőn minden ember előbb volt keresztyén, s csak aztán, vagy épen nem állampolgár, a keresztyén-ség első püs. ökének szükségkép emelkednie kellett az állam hatalom rovására.

S emelkedett annál gyorsabban, mert Nagy Károlynak nem volt méltó utóda, ki óriási irodalmát képes legyen összetartani. A nagy fejedelem uralkodásának derűsebb napjait ismét a barbarismus teljes setétsége követte. Utódai alatt birodalma három részre szakadt, s kihalt dynastiájának sírhalma új lépcső volt a római püspök emelkedésére.

Míg a keleti egyház püspökei, a dogmatikus térén táplálva ambíciókat, *vallási vitákban* tölték életüket, addig a római püspök kezdet óta főgondját benn az egyházalkotmányra, kifelé a *politikai bejolyás* terjesztésére fordíta

Se törekvés már e korban kezdett gyümölcsöket hajtani. A római püspök, azon körülményből, hogy Nagy Károlyt megkoronázta, idők folytában jogot derivált magának fejedelmek koronázására. Az idők divatja támogatta ez igényeket, s nemsokára a bitorlók közt szokássá lett az egyház kezéből kérni koronát. Ez nem soká tartott, s a római püspök sietett belőle jogot származtatni le magának a koronák osztogatására.

Egyes uralkodók, babonás leikök aggodalmaitól üldözve szolgai tisztelettel hajoltak meg a papság előtt. Ez nemsokára követelni kezdte a tiszteletet, s Jámbor Lajos és a frank Róbert feletti erőszakoskodásai sikerülvén, mind merészebb lett.

A 9. században *sz. Miklós* már annyira ment nagyravágyó gögjében, hogy a római püspököt, tehát önmagát, *istennek* nevezte, — de azért e kor római püspökei még óvakodtak ujjat húzni a világi hatalommal, ha az valóban hatalom volt, s II. *Iladrián*, ki egy durva levelet írt Lothár királynak, még jónak látta magát azon, — valóbaji inasi lélekhez méltó hazugsággal, — mentegetni, hogy azt nem ő, hanem — inasa írta!

S ha mertek is kikötni másodrangú fejedelmekkel, nem mertek a nyugatrómai császárral. A 9. században a római püspök csak császári biztosok jelenlétében, s a császár beleegyezésével volt megválasztható, s I. *Ottó* korában, kinek a római nép megesküszik, hogy akarata ellenére senkit sem választ püspökké, nem a római pap, hanem a császár volt feje az egyháznak.

E kor, mely Mahommedtől VII. Gergely fellépéig tart, még egyáltalában nem ismeri a pápaságot, de *már előkészíti* azt.

E négy század alatt az egyház alkotmánya teljesen átváltozik. A keleti pátr iárka folytonos viszályban áll a római püspökkel, többnyire egyes, újra megtérített tartományok feletti egyházi hatalom miatt, Miklós és Photius már kölcsönösen kiátkozzák egymást, míg végre botrányos viszályok után a nyugati egyház a nagy sehízmában végkép elszakad a keletitől.

E szakadás csak a római püspöknek válik javára, kinek általa önállósága növekszik. A római püspök az egyház keretén belől főhatalomra törekszik, s bár a püspöki rend arisztokráciáján alapuló egyházalkotmány még formailag fennáll, tényleg már létrejött az egyházi monarchia.

Az egyház bensőjében mind hatalmasabbá váló római püspök megkísérte már egyes fejedelmek felett főúri jogot gyakorolni, s az 1000. évben Róbert frank királyt, mert engedélye nélkül házasodott, átok

alá veti; s ez átok kiterjed még az edényre is, mely, ről eszik.

De azért e kor, — az államhatalom körébe való avatkozást tekintve mindössze csak a szende kísérletek kora, melyekre Róma püspökei nem joguk hite, hanem kedvező alkalmak által csábítottak.

E kísérletek daczára is, bár első, kiváltságolt, de mégis alattvalója a pápa a nyugati császároknak. Az Ottók teljes urai a római püspöknek, s ha sikerül Rómát tenniük birodalmuk székhelyévé, a császárság azután is az maradt volna. Közvetlenül VII. Gergely előtt a császár nevezi ki a pápát és IV. Henrik atyja, III. *Henrik* a. 11. század elején megtette azt, mit sem előtte sem utánna a kostnitzi zsinatig nem tett senki, — letett egymásután három római püspököt hiatalából.

Ha tehát Európa és a keresztény egyház történetének első évezredén áttekintünk, azon eredményre fogunk jutni, hogy a pápaságnak azon, a világi hatalom feletti fensőbbiségéről, melyet az ma öröktől valónak hirdet és Krisztus adomá .yozására hivatkozva követel, ezer éven át *sem a világ sem a római püspök nem tudott semmit*; sőt hogy egy ezredéven át római pápa — a szó utóbbi értelmében, nem is létezett.

Igaz ugyan, hogy e kor végével inár elő vala készítve a tér, melyen VII. Gergely sikerrel hozzáláthatott nagyszerű terve kiviteléhez, igaz, hogy all század kezdetén már fel vala halmozva azon óriási készlete a hatalom anyagának, melyből egy nagy aka-

rat titáni művet alkotott, — de igaz az is, hogy e kor még nem bírt öntudatával azon állapotnak, melyet előkészített, hogy a múltban létrejött formák még fennállottak, látszólag elég erős k az idők viharaival dacolni; igaz, hogy VII. Gergely elődjének még fogalma sem volt a hatalom azon szédítő magaslatáról, melyre utódját emelte a lángész, vasakarat, és a körülmények ügyes felhasználásának varázsereje.

Igaz, hogy azon forradalom, melynek hőse Hildebrand vala, már elkerülhetlenül elő vala készítve: de azért, valamint Luther fellépte előtt, sőt működésének kezdetén, senki, még maga a nagy reformátor sem sejté azon forradalom végkimenetelét, melynek proklamálására őt választá eszközül a história, s valamint a wittenbergi 95 tétel előtt senki sem kételkedett a katolikus dogmák és institutiók szilárdságán, úgy a 11. század kezdetén még senki sem sejté előre azon ropant forradalmat, melynek sarkeszméi már egy nagy-ravágyó barát lelkében forrongtak.

Ez ideig, egész ezer éven át a római püspök többször cserélt uralkodót azon területtel együtt, melyen lakott, — de *soksem volt uralkodó nélkül*. Alttalálója volt a kelet császárainak úgy, mint a goth királyoknak s utóbb a nyugati császároknak. Az egyház e korban még nem az állam mellett vagy felett, hanem a világi *uralkodó alatt* állt.

És ha e tények ellenében némelyeket a vágy, nagy történelmi események első csiráit kutatni annyira ragad, hogy már az 5. században felfedezhetni vélik a pápaság

első jeleit, ha egy I. *Gergely*-ben már VII. *Gergely* politikai elődjét hiszik felfedezhetni, — elég lesz őket a személyes nagyravágyás és hatalomváagnak a pap-ságban számtalan nyilvánulásaira figyelmeztetni, mely ambíciók mindig elválhatlanok valának a hierarchiának túlnyomó számú tagjaitól.

Vagy ha pláne *Nagy Gergelynek* egy okmányára hivatkoznak, melynek bizonyosága szerint a római püspökök már a 6. században bírtak joggal világi fejedelmek letételére, — válaszuk mindössze abból áll, hogy ez okmány utólag készült hamisítás, ép oly hazug koholmány, mint ál Izidornak azon dokumentuma, melyben Constantin császár 324-ben ajándékozta a római püspöknek azon földet, melyet az Pipintől kapott a nyolcadik században!

IV.

VII. Gergely és politikája.

A XL század második felében, midőn a császár mármár fejévé lett az egyháznak, midőn a keletrómai imperium eszméje nyugaton új erőben feléledni lát-szott: — egy na^y alak lép az európai történelem színpadára, hivatva a jövő történetére ráütni saját bélyegét, s mintegy új irányba terelni annak folyamatát.

VII. Gergely az, első történelmi nagysága a kö-zépkornak.

E kiváló férfi jellemében, ki mélyebb nyomot hagyott maga után a történelemben, mint a középkor bármely jeles fia, a legkülönbözőbb tulajdonok egyesül-tek, melyek egyedül tehették őt képessé megfelelni azon nagy feladatnak, melyet saját ambíciója úgy, mint a kor körülményei elébe tűztek.

A korlátlan despotismus azon levegője, melyet a kor legszigorúbb zárdájában, a clugny-i kolostorban beszítt, s mely másokat rabszolgákká tesz, Hildebrand erős lelkét csak megacélozd az uralomra. Kevés embert mutat fel a história, ki annyira teremtvé lett volna

az uralkodásra, mint ő. Midőn az egyházi pályára lépett, egy Nagy Károly vagy I. Napóleon vészett el benne, hogy a világ első, s ily mértékben egyetlen, papi hódítójává legyen Több előde alatt már ő volt lelke a római egyháznak. Több püspököt tett meg és tett le, mielőtt az időt elérkezettnek látta saját fellépésére, s creaturái, mint II. Sándor, kit pofozott, koplaltatott, becsukatott, ha nem járt kedvére, remegve hajoltak meg titkos fensősége előtt. Végre, midőn különféle ármányok által sikerült a püspöki székre jutnia, szabad folyást engedett határtalan uralkodási hajlamának. S e hajlamnak erős támaszául szolgált azon kíméletlensége, mely nem törődve emberi érzellemmel, nem az erkölcs parancsolataival, minden akadályt eltiporva, merészen haladt céljai felé. S az előrelátó politikus, ki már mint II. Miklós első tisztviselője saját szakállára működik, — a józan gonosztevő, ki higgadt vérrel orgyilkosokat bérel IV. Henrik ellen, — a szívtelen kéjenc, ki a canossai vár ablakából ágyasa karján gyönyörködik a mezítláb didergő császár kínjaiban, ki kedvesével a szerelmi ágyon gyilkolás! terveket főz, s kinek titkos kabinetje a wormszi zsinat jelentése szerint könnyelmű nőkből áll, — a terjedt tudománnyal, a külföld politikai viszonyainak éles ismeretével bíró államférfi, — a vasjellem, melyben a hajthatatlan akarat hitetlenséggel, a lángész erkölcstelenséggel, a fanatikus gőg vallástalan Sággal, s mindezek ama bizonyos szenvedélytelen kegyetlenséggel párosultak, mely egyedül teszi hosszabb

időre lehetővé a terrorizmust, — e megdöbbenő alak szükségkép megdöbbenő varázst gyakorolt korára.

Az nem is maradt el. De hatása különböző volt. Az egyik rész emberfeletti hódolattal hajolt meg előtte, a másik ördögi gyűlölettel lázadt fel ellene. S e korban, melynek úgy tiszteletében, mint gyűlöletében a babona volt az uralkodó elem, csak természetesnek találhatjuk, ha Gergely hatása is babonás volt. A hagyomány szerint kabátja újából tüzet tudott kirázni, egy bíbornoktársa s bámulója pedig egyszerűen „szent sátán“-nak nevezi azon férfiút, ki — az őszemében — „szent“ ügyért pokoli eszközökkel s ördögi jelleme hatalmával küzdött.

A sátáni attribútumok a kor phantáziájának kinövésai valának, s az utókor, dacára annak, miszerint VII. Gergely száműzetésében bevallva bűneit maga monda hogy azokat az „ördög sugallatára“ követte el, — nem lát benne mást, mint egy embert, kinek még bűnei s mély erkölcsi elvetemedettsége is csak nagysága talapzatának egyik lépcsőjét képezik.

Céljai e rendkívüli férfiúnak oly nagymérvűek valának, a mily alkalmas ő volt azok valósítására. Es ritkán mutat fel a történelem oly reformátorokat, kik kezdet óta annyira tisztában legyenek magokkal eszméiknek minden consequentiái s azon mozgalom végeredményei felett, mely általuk mondittatik meg, mint VII. Gergely. Ő teljesen átérté terveinek jelentőségét, öntudatával bírt azok végső következményei-

világ egészen új politikai rendjének eszméje nem fokozatosan, esetleg, hanem egyszerre, szerves egészként fogant meg lelkében,

A cél, melyért VII. Gergely küzdött, nem csekélyebb volt, mint a korlátlan hatalom állam és egyház felett, vagyis a világalalom a *római püspök kezében öszpontosítva*.

Évégből nemcsak emancipálnia, kellett az egyházat az állam alól, hanem azt fölibe rendelni, s azután ez egyháznak korlátlan urává tennie a római püspököt.

S Gergely, amily világos áttekintetével bírt teljes rendszerének, oly éles észszel tudta feltalálni az eszközöket, melyek céljait előmozdíthassák.

Hogy az egyházat emancipálja a világi hatalom alól, megtiltá a püspököknek világi uralkodóktól az investitúrát elfogadni, — miáltal a hierarchia valódi státussá lett a státusban.

Hogy az egyházat az állam fölibe emelhesse, azon tant állítá fel, hogy isten a pápa kezébe adta a legfőbb hatalmat — mint általánosan elismertetik, legalább — a lelkiekben. De miután a világi ügyek könnyebbek, egyszerűbbek s kevésbbé fontosak, mint a lelki és vallási ügyek, természetes, hogy az egyház, illetőleg annak feje, ha a felsőbbrendűek intézésére illetékes, kétszeresen illetékes az alsóbbrendűek kezelésére. Szerinte „a királyok az ördög alattvalói, az ördögök pedig az exorcisták rabszolgái,“ — tehát minden exorcista, vagyis minden pap több a királynál. S a papság fejének kötelessége örködni a világi fejedelmek felett,

amiért Gergely nyíltan megírja hódító Vilmosnak, hogy ő lévén istennek felelős Vilmos lelki üdvéért, ez neki engedelmeskedni tartozik. A trón alatta áll az oltárnak, a királyok alatta a római püspöknek, az egész világ pápai hűbér.

Hogy végre az ekként az állam fölé emelt egyházat teljesen a római püspök kényuralma alá hajtja, a püspöki székek betöltését tőle teszi függővé, betiltja a papok házasságát, mi még az emberi társadalomhoz fűzte a papságot, s a despota éleslátásával felismerve azon hasznot, melyet a kényuralom az egyformaságból vonhat, az egyház keretén belül tanokban úgy, mint szertartásokban a lehető egyformaságra, a legnagyobb centralisációra törekszik.

S hogy azon óriási terv, melynek valósításán fáradozott, teljesen, minden részleteiben élt kezdet óta lelkében, mutatja egy sajátkezű levele is, melyben, - valamint Nagy Péter cár politikai végrendeletében századokra előre megszabja az iránvt, melyet utódainak követésre ajánl, — összefoglalja mindazon elveket, melyeket a római püspököknek követniük kell, ha politikáját sikeresen folytatni akarják.

A római egyház egyenesen Kristus által alapított.

Akit a pápa excommunicál, avval senkinek eeg fedél alatt laknia nem szabad.

Minden fejedelem köteles a pápának lábát megcsókolni.

A pápa leteheti a császárokat.

A pápa az alattvalókat feloldozhatja hűségesküjök alól.

A pápa ítéletét senki meg nem döntheti, de ti megdöntheti bárkiét.

A római egyház soha nem tévedett, nem Jog tévedni s nem is tévedhet.

Ezek valának VII. Gergely főelvei, — alapelvei a legszörnyebb despotismusnak, mely egyházat s államot, népeket s egyéneket, cselekedeteikre s hitükre egy ember korlátlan kényuralmának vet áldozatul.

Soha a körülmények oly kedvezők nem voltak ily terv valósítására, mint a 11. század második fele. Az általános tudatlanság és babona ekkor érte el tetőpontját Európában. Németország, melynek császári uralkodója képviselte azon ellenséget, melylyel a római püspöknek meg kellett küzdenie, kiskorú császár alatt folytonos belegyenetlenségek s polgárháborúk által erejében megsibbadt.

Hildebrand előkészíté magának a tért. IX. *Leó* s IX. *István* már teljesen az ő befolyása alatt álltak. S ő, ki ápolta a császár tekintélyét, míg céljaira felhasználható, amint a római püspökségnek a 10. században megcsökkent tekintélyét visszaállítania sikerült, nem késett az első csapást mérni a császárnak a római püspök feletti hatalmára. Már 1061-ben egy zsinati határozatot vitt ki, mely szerint ezentúl csak a bíbornokok vehetnek részt a pápa választásában. A nép és papság tehát megfosztatott választási jogától. A császári megerősítés pedig nem

jognak, hanem az egyház által tett önkénytes concessionak jelentetett ki. — IV. Henrik kiskorú volt.

Hildebrand óvatosan titkolta t rveit egész megválasztatásáig, sőt még ekkor is IV. Henrikhez fordulva kéri őt, ne szentesítse választását, melyre érdemetlennek tartja magát Az ifjú uralkodónak fogalma sem volt a tettetés ily mértékéről, s jó hiszemüleg inegerősíté székében azt, kit jótéteményei által lekötelezettjének tartott.

De alig látá magát a püspöki szék elvitázhatlan birtokában, sietett levetni az álarcot, mely addig őrzöngő nagyravágyását fedezte.

Az ellen fordul, kinek püspökségét köszöni, hogy benne, a fejedelmek legnagyobbjában, valamennyit megalázza. S erre egyik eszköze a normannokat folytonos ellentétbe hozni a császársággal, a másik fellázítani ellene saját alattvalóit, saját családját. S VII. Gergely azon éleslátással, mely a lángeszű despoták tulajdona, s azon gyűlölettel, melyre a középkorban csak az olasz volt képes a germán felsőbbség ellen, sorban fellázítá ellene leghatalmasabb hűbéreseit s végre tulajdon édes anyját. A szász városok ugyan végig hűk maradtak a császárhoz s harcoltak vele aristokratia és pápaság ellen, de IV. Henrik lelke megtört az ellene intézett csapások alatt, s azon napok, melyeken a császár lelki gyengeségétől űzette a canossai vár kapui előtt magát, és személyében a világ minden uralkodóit porig alázta a saját fegyverei elöl e várba menekült római pap előtt, — ezen napok,

a világ gyalázatának napjai, diadalnapjai valának VII. Gergely politikájának.

A diadal napjai azonban nem valának teljesek Gergely életében. Despotismusa ellen feltámadt az egyház úgy mint az állam IV. Henrik a *wo ni sizsinaton* kimondja Gergely letételét, a zsinat püspökei vele tartanak, s hosszú harcai alatt Németország minden püspökei, ötnök kivételével a császár pártján állanak. S a mainzi és brixeni zsinatok új pápát *III. Kelemen* választván, ismétlik Gergely letételét „a legistentelenebb emberét, ki csupa rablás és pusztítás után vágyik, ki az esküszegéstés gyilkosságot megengedettnek tartja“ sat.

Világi uralkodók sem túrték szó nélkül Gergely gögös beavatkozásait. *Vilmos* király Angliában megtiltja bárkinek levelet elfogadni tőle, melyet ő előbb át nem olvasott. *IV. Henrik* pedig, ki ellen gyűlöletének minden tevékenységét fordítá, több ízben diadalmas harcokban veri meg őt és szövetségeseit. Rómaig hatol, ott szétveri a pápa maîtresse, *Mathild* vezérlete alatt álló sereget, Rómát elfoglalja, magát *III. Kelemen* által megkoronáztatja, — Gergely az angyalvárba szorul, s miután bérlett orgyilkosainak nem sikerült őt ellenétől megszabadítaniok, a normannok mentő karját kénytelen bevárni. Majd menekül a császártól, de a nép kiérdemlett gyűlölete elől ismét menekülnie kell, s a világ leggögösebb zsarnoka távol számkivetésben hörgi ki lelkét.

S azon eszközök, melyekkel Gergely küzdött, s majd ellenségei ellen magát védelmezé, ép oly gyalá-

zatosak valának, amily helyesen voltak választva a bűn, erőszak és tudatlanság ezen korában. Fejedelme két egymás ellen ingerel, hűbéreseket felmenta hűség-eskü alól és lázzadásra ösztönöz, királyokat kiátkoz és alattvalóikat rájuk uszítja, polgárháborúkat szít, orgyilkosokat bérel s hazugság és terrorizmus által fél Európát adófizetőjévé teszi. Ahol királyokkal van dolga, ellenük lázítja a püspököket, mint Franciaországban, hol a püspököknek, a miért nem akarnak a király ellen felkelni, szemökre veti, hogy olyanok „mint a kutyák, melyek nem tudnak ugatni.“ Ahol a nép áll ellene, ott urait tüzei tyrannismusra. Ahol a papságban talál opposícióra, ott a vad tömeget zúdítja fel saját papsága ellen. S ahol az intelligentia áll ellenébe, ott VII. Gergely, ki már megválasztatását is csak a megvesztegetett csőcseléknek köszönte, a tömegeket fanatizálja ellenük.

S egy hosszú élet óriási bűneinek eredménye?

VII. Gergely akkor lépett fel, midőn a mohámmedanismus által végbement változás a keresztyén egyházban a római püspököt a két első egyikévé, s majd a schizma, a nyugati egyház első püspökévé tette, — midőn e püspökök a nyugati állam viszonyok rendezetlen volta, a császárság gyöngeség s távol-sága, s a kor örült vallási fanatizmusa és kétségbeejtő tudatlansága által a népek lelkében már a legnagyobb tekintélylyé emelkedtek. VII. Gergely felismerte a helyzetet, merészen összefogta a papi hatalom egyes, addig szétszórt s nagyrészt ismeretlen szárait, vaslogi-

kával levonta az uralkodó téveszmék consequentiáit. A lángész és a körülmények kedvezésének ritka találkozására benne, oly csapással sújtották a világot, minő még nem érte Európát.

Ily körülmények közt a lángeszű kényúr, kinek eljárását a gondolat nagysága, a kivitel vakmerő gyorsasága, s minden, bármily aljas eszközök habozatlan felhasználása jellemzi, — közel jutott a diadalhoz.

zly egyházat sikerült sokak lelkében, s pillanatra tényleg is, az államfőiébe emelnie. S hozzá, kinek istene Kristus, engedelmességet hirdetett a világi hatalom iránt, még tényleges uralkodók is eljártak, hogy adja ő nekik már bírt tartományaikat.

A papságot sikerült végleg a pápa korlátlan hatalma alá hajtania, s e tekintetben utódainak üdvös utasításokat hagyott levelezéseiben, melyek valódi kézikönyvét teszik a papi tyrannismusk, s a papi uralomvágy által használt erkölcstelen eszközöknek.

De csak közel jutott világi téren a diadalhoz, — azt *élném* érte. Nem, mert terveit teljesen soha sem valósították meg; s mert küzdelmei közvetlenül nem győzelemre vezettek, hanem százados elkeseredett harcoknak váltak kezdetévé, melyekben a világot miliók vére áztatta a római pap hatalma érdekében.

Nagy eredményeket mutat fel VII. Gergely élete, és soha lángész annyit nem ártott a világnak, mint ő, de azért eszmeinek, — mert lehetetlenek valamik, — diadala sem alatta, sem utána be nem következett-

Csak egyben volt VII. Gergely működésének eredménye teljes; abban, hogy az egyházat, melyben a vallás már azelőtt is mindinkább háttérbe szorult a papi rend érdekei elől, sikerült *teljesen kivetköztetnie keresztyén jelleméből.*

A keresztyén vallásnak, mely papirendet nem ismer, mely a szabadság, türelem és testvéri szeretet magasztos eszméin nyugszik, az egyházban VII. Gergely adta meg a végső tirdiifést. ő végleg kitörölte a vallást az egyház céljai közül, melylyé kizárólag a hierarchia uralmát tévé, s csakis mint alárendelt eszközt e cél elérésére, tartotta meg. Utána az egyház nem intézet többé a vallás fenntartására, hanem a hierarchia despotismusának organisátiója.

És *ebben, amiért szentté tették utódai, teljes diadalt ült VII. Gergely.*

V.

Állam s egyház VII. Gergelytől VIII. Bonifáczig.

S hogy mily teljes, mily fényes volt e tekintetben VII. Gergely életének eredménye, mutatják utódai, kik azon fanatismussal és erkölcsi cynismussal, minőre csak nagyravágyó pap lehet képes, s azon mérész következetességgel, melyet hosszabb időn át csak a bűnben tapasztalunk, siettek folytatni politikáját.

E politika csakhamar tudományosan megállapított rendszerré tétetett azok által, kik segélyével világuralomra törekedtek. A pápai államtan oly teoriáját gyártá a római császárságnak, mely szerint a császár ura az egész világnak, — de alatta álla római pápának. S e tan főelvei valának, hogy az uralkodók csak helyettesei a pápának, kinek nevében s kegyelméből uralkodnak, — hogy, ha az egyházi és világi törvények ellenkeznek egymással, ez utóbbiak eo ipso érvénytelenek, — hogy az állam egyáltaljában nem más, mint fegyveres szolgálja az egyháznak.

A legkorlátlanabb theokratia volt ez, oly mértékben s oly nagy területen, minőt még addig nem tapasztalt a világ.

S VII. Gergely után a pápai viláгурalom e theoriája mindinkább megvalósult, míg végre III. *Ince* alatt, ki, nem ugyan teremtő» erőben, de hatalomban VII. Gergelyt messze felülmúlta, oly korban, mely egyetlen jóra való fejedelmet nem látott Európa trónjain, — tetőpontjára hágott.

És ezen egész korszakot, mely a 14. század kezdetéig tart, betölti ama *véren haic*, melyet a pápák vívnek a viláгурalomért.

A küzdelem jelleme azonban csakhamar megváltozik, és pedig a pápaság előnyére.

IV. Henrik még nem másért harcolt, mint saját és birodalma függetlenségéért az egyháztól.

A *Hohenstaufok* erőteljes nemzetsége nem többé a szabadságért, hanem a római impérium traditióinak alapján a viláгурalomért küzd. A császárság hívei szinte gyártottak magoknak államtudományt, melynek alaptétele az volt, mi a pápai államtudományé, hogy a császár ura az egész világnak, — de a többit, a pápa fennhatóságát elvetették.

A császárok közvetlenül ekkor is az állam souverainitását védték az egyház beavatkozási igényei ellen, s e körülményből merítették túlnyomó részét erejüknek. De végcéljük nem az állam szabadsága, hanem a viláгурalom volt. *Barbarossát* a szent földre nem vezette más, mint a vágy, visszaállítani a régi római

impériumot. II *Frigyes*, ki a sötétség e korában a javát képviseli annak kételyeivel és bölcsészeivel, a legnemesebb alakok egyike a középkori történelem fertőjében, élénken vitatja a világi s egyházi hatalom függetlenségét, de azért célja neki is a világalalom vala. S vele sírba szállt a Hohenstaufok nagyszabású politikája; ő volt utolsó császára a nyugatnak, a szó római értelmében.

E változás a küzdelem céljaiban csak hasznára vált a pápának. Mert sokan, ha már szolgaságra vajának kárhoztatva, inkább akartak ann k engedelmeskedni, ki isten, semmint annak, ki önmaga nevében paranc olt.

S e vallási szelleme a kornak, mcl , párosulva a papság hatalmi törekvéseivel, a babona szörnyszülőttei által elfajult ugyan, de annál erőszakosabb lett, volt főtámasza a pápai törekvéseknek. Hogy eltúrje a nép a földön a papi tyrannismust, az egyház szolgálai túlvilág! boldogsággal biztatták, mint somogyi demagógok mai nap földfelosztással. III. Ince azon terroristikus eszközökhöz. melyekkel a papság már is bírt a lelkek felett, feltalálta még a titkos gyónást, fel az interdiktumot, mely kiátkozott királyok tartományaira mondatott ki, s mely hajmeresztő külsőségeivel a babona és rajongás e korában kétségbeejtő az élénkebb fantáziával bíró embereket. S ha királyokat férgökként porban csúszni látunk e lelki kényuralom előtt, ha egy II. *Henrik* Anglia királya, kinek zsebe mindig nyitva vala Róma számára s kinek nem volt nagyobb

gyönyörűsége, mint tenyeres talpas barátok által magát korbácsoltatnia, e tulajdonok folytán általános tisztelet tárgya lesz saját korában, — elképzelhetjük, minő mély fokán az értelmi sülyedésnek fetrengett akkor az európai társadalom.

Ismerve a világ ily kétségbeejtő tudatlanságát, a pápák, kik leikök bensejében nemcsak a babonának, hanem többnyire a vallásnak is fölötte álltak, nem ismertek határt elbizakodó gögjökben. A phrygiai sipkára, melyet Róma első papjai viseltek, három koronát raktak egymásután, symboiuinául a telhetetlen nagyravágyásnak. A pápák, kiknek kedvenc szavajárásukká lett magokat a naphoz, a császárokat pedig a holdhoz hasonlítani, már nyíltan hirdetik a theokrátiát. III. *Ince* szerint Kristus a pápát az egyház és állam főurává tette, IV. *Ince* pedig hiteles értesülések alapján írja, hogy a „Jézus által alapított hatalom papi s királyi egyszersmind, mert ő sz. Péterre ruházta az ég és föld uralmát.“

E fokától a gögnek csak egy lépés kellett odáig, melyen magokat China császárai a nap fiainak hirdették s a Caligulák isteni tiszteletet követeljek. A pápák megtették ezt ez egy lépést is, és V. *István* nyíltan hirdette, miszerint „a pápák, mint Kristus, anyáik által a sz. lélek megszállása következtében fogantainak, tehát valóságos istenemberek“, — V. *Pál* pedig egyenesen „vice istennek“ címezteté magát.

Az ember hajlandó a legnagyobb képtelenségeket is elhinni, ha azokat folyton ismételtetni hallja.

Csodálhatjuk-s tehát, ha a pápák végre maguk is elhitték, hogy joguk van a világalomra? csodálhatjuk-e, hogy a nép mely csak hinni tudott, de gondolkozni még nem tanult, szinte elhitte?

S midőn a hit általánossá lett, csodálhatjuk-e, hogy a pápák nem rettentek vissza semmi bűnös eszköztől céljaik kivitelére, s hogy a nép, mely megszokta helyesnek tartani mindazt, ami papok által követetik el, elnézése által lehetővé tette ily eszközök következetes felhasználását?

És ez eszközök, amely megvetésre méltók valának magokban véve, oly aljas módon vétettek alkalmazásba. Az államhatalmat e korban kizárólag az uralkodók képviselték, ők voltak tehát a pápák főellenégei. S valamennyi közt ismét a legnagyobb, a császár volt az, kinek személyében a többit is legyőzhetni remélték; tehát ellene fordultak teljes erejükkel. A császárokkal nem is kiizdhetett volna meg Róma sikeresen, ha ellenük nem lázítja hűbéreseit, s folytonos polgárháborút nem szít. A birodalmon kívül pedig mindig talált a pápa együgyű királyokat, kik istenes dolognak tarták magokat a „*vice isten*“ által rászédetni, s így kezére jártak a pápának, kinek szakadatlan zavarra és harcokra volt szüksége a világi uralkodók közt.

E tevékenységnek a diplomatai téren rendszeren nyomában járt az egyházi átok és III. *Ince* óta az interdiktum. Már IV. Henrik holtteste öt évig felszengetetlen helyen volt éltévé, míg temetését a papság

megengedte, és utódai közt alig volt egy, ki a pápai átkokban ne részesült volna. Az átkot meg kellett kapni minden császárnak. S ha 111. Ince saját védencét, Ottót, kit 1209-ben maga koronáz császárrá, egy év múlva már excommunicálja, — ez nem fog meglepni, ha IX. *Gergelyt* halljuk, ki II. Frigyest kiátkozza „nehogy — úgymond egy, pápai ajkakon szinte divatossá lett hasonlattal, — nehogy néma ebhez hasonlítson, mely nem tud ugatni.“

Azonban, ha IX. *Gergely* csak ebbéli talentumáról akarta a világot meggyőzni, — más pápák jobban tudták, miért cselekszik az excommunicációt. Róma püspökei ki akarták irtani a Hohenstaufok családját. S erre legjobb eszköz az átok volt, mely „vogelfrei“-á tette az illetőt Minél nagyobb, minél becsületesebb volt valamely császár, annál erősebb gyűlöletében részesült a pápaságnak. Sha utóbb a becsületes Bajor Lajos egész életén át nem menekülhet üldözése elől, oly hatalmas egyéniség, mint Barbarossa Frigyes, csak természetesnek található, ha több ízben részesítetik e római megtiszteltetésben. A nagy császár kiátkozott minőségben foglalta el Jerusálemet, mely hőstettéért a johannita lovagok az „elátkozottat“ ki akarták szolgálatni a sultánnak, sha a „hitetlen pogány“ nem becsületesebb a római papságnál, Frigyest mohammedán bitóra vitte volna saját egyháza. De ez már második kiátkoztatása volt, mert az elsőt, melyben „bestiának, a száracének barátjának s a babyloni sátán pajtásának“ deklaráltatok, s melyben alattvalói-

nak megtiltatik neki engedelmeskedni, — az elsőt levette róla Róma, midőn a pápai seregeket szétvernie sikerült.

A szerzetes rendeken kívül, melyeket máí' fentebb említék, még egy hatalmas támaszra lelt e korban a pápa a *keresztes háborúkban*. A világ történelme nem mutat fel nagyobb őrültséget e harcoknál, melyekben két századon át *hét millió* ember ontá véréet egy rögeszméért, — de Róma nagy hasznot vont e vállalatból. A nyugat uralkodói erejük javát keletre küldvén, meggyöngültek, s így könnyebben „megpuhíthatók“ lettek, a nép isteni félelemmel tekintett a római papra, kinek bíborát nemzedékek kiontott vére festé pirosra, — s emellett a keresztes hadak használható eszköz valának egynémely európai, keresztyén uralkodó ellen is, ki rabszolgai helyzetével még nem tudott teljesen megbarátkozni.

S ez óriási küzdelemnek eredménye?

A régi római impérium eszméje, melyben az imperátor és supremus pontifex egy ember volt, s mely a keleti egyházban még tovább tengődött, nyugaton már elenyészett, midőn a nyugatrómai császárság létrejött.

A császár volt az imperator, a római pápa a supremus pontifex.

Emez alatta állt annak VII. Gergelyig. Általa az egyház kerekedett felül. Azon százados harcokban,

melyek e kor történetét betöltik, a kétfelé vált impériumnak e két tényezője küzd, egymással a világlárméért. Császár és pápa, a Hohenstaufenek úgy, mint a Gergelyek és Incék erre törekszenek.

S a kor végén a pápa diadalt ü.11 a császár felett.

A küzdelem ugyan sokáig hullámszik, a győzelem kétes. A Gergelyek, Incék sHenriek megütköztek mindannyian diadalmaskodnak. A pápák és császárok egyéni tulajdonai jó ideig túlnyomó hatással vannak a harcfordulataira. Kitűnő császárok úgy teszik le a pápákat, mint kitűnő pápák a császárok t. Erő, hatalom és a tehetség túlnyomósága döntenek. Utóbb, annak jeléül, hogy a pápaság diadala már nem kétes többé, a legkitűnőbb egyéniségek a császári trónon sem képesek győzelmesen megállni Róma ellen. A jeles II. Frigyes elhanyaglik. A pápaság diadala teljes a császárság felett.

IV. Henrik óta. kinek fejéről már három érsek erőszakkal letépi a koronát, hogy azt fia fejére tegye, nagyot haladt a római pap hatalma. Hol több, hol egy császár sincs, s mindkét esetben a pápa parancsol. Beleavatkozik az uralkodók minden ügyeibe, még szerelmi kalandjaikba is. A *Sachsenspiegel* jogi alakba foglalja a pápa souverainitását, megengedvén neki a császárt, ha eretnek lesz, nejét elhagyja, vagy templomokat pusztít, exkommunikálni. Róma diadala oly teljes, hogy azon lateráni kép, melyen *Lothár* térden állva fogadja a pápa kezéből a császári koronát, hű

kifejezése az impérium helyzetének, s hogy a 13. században a császári korona már nem kellett senkinek-

A császárság bukása, bukása volt a *világuralomra törekvő impériumnak*. De Róma győzelme *nem* volt a világmentesítésre törekvő pápaságnak győzelme.

A hosszú küzdelemből a két, universalismusra törekvő hatalom közt nem a küzdő felek valamelyike, hanem az *egyes államok önállóságának eszméje* kel ki győztesen.

De ezen eredménye a harcnak csak később lép előtérbe.

E három században, mely VII. Gergelytől VIII. Bonifácig terjed, *a pápa volt az első hatalmasság Európában*. A pápák visszanyúlva az ókorba, elővették a zsidó államjogot annak bizonyítására, hogy államok s fejedelmek a vallás, vagyis egyház kedvéért léteznek, tehát a trónok urai alatta állnak az oltár papjainak.

Győztek; és e korban kellett is győzniük. Ez pár excellence az erőszak, a bűn, a terrorizmus kora Európában. Sodorna és Gomorha ezerszeres nagyságban feléledtek, a templom rablók barlangja lett, a vallás tolvajkulcs a papság kezében. E kor történelme egy nagy oltár az örültség és erkölcsi sülyedség számára. E cultus papjai a hierarchia, segédseregei a szerzetesek és a hűbéri arisztokratia.

Ezen korban győznie kellett a pápaságnak, mely leghűbb kifejezése volt a kor jellemének.

De mint VII. Gergely alatt, úgy a 14. század kezdetén is abban volt legteljesebb Róma diadala, hogy az egyházat eltávolítá Krisztus eszméitől.

Az egyház a papság aristokráciájából áll. A vallás országa földi birodalommá változik.

E birodalomnak korlátlan uralkodója a pápa — *a vallás száműzve van belőle.*

VI.

VIII. Bonifác és kora.

Azon harc, mely a pápa és császár közt folytatva több századon át vérrel áztatá a világot, az egyházi hatalom harca volt a felsőségért a világi államhatalom felett, melyet a császárság képviselt.

A pápaság győzött, s a császárság oly mélyen süllyedt, hogy a Hohenstaufok bukásától habsburgi *Rudolfig*, ki a már akkor sokkal szerényebben magyarázott császárság fényét némileg visszaállítá, kötéllal kellett fogni Németország számára a caesárokat.

Ekkor lépett a pápai székbe VIII. *Bonifác*. Személyes jelleme s némileg helyzete őt tették a pápák leggőgösebbikové. Míg VII. Gergelynek s III. Incének még küzdenie kellett a főhatalomért, VIII. Bonifác azt már bevégzett tényként kapta örökségül. A pápaság küzdelmei már a történelemé valának, s ő, midőn megválasztatott, csak egy teljesen elismert és kétségtelen hatalmat vélt gyakorolni.

„Az egyházi kardot királyoknak s katonáknak a pápa parancsa s engedélye szerint kell használniok;

— írja szép *Fülöp* francia királynak, — a világi hatalom az egyháznak, mely őt azzá tette és felette ítél, s mely felett egyedül isten ítélhet, alá van vetve. A papi hatalomnak ellenállani tehát annyi, mint ellenállani istennek; hacsak, mint a manichaeusok, két öslényt felvenni nem akarunk. Tudd meg tehát, miszerint *úgy egyházi mint világi dolgokban nekünk vagy alávetve.*“

Egy bullájában pedig úgymond: „Kijelentjük, mondjuk és meghatározzuk ezennel, hogy *minden emberi teremtés alá van vetve a pápának*, s hogy aki ezt nem hiszi, nem üdvözülhet.“

Soha senki ily világosan nem proklamálta a pápai világhuralmat, soha senkinek lelkét annyira el nem tölté a nagyravágyás beteges gögje, mint VIII. Bonifácét.

És mégis alatta indul sülyedésnek a pápák hatalma.

S e tekintetben VIII. Bonifác csak mint pszichológiai jelenség bír némi érdekel; mert különben sem jelleme sem tettei nem emelik felül a közepszerűség színvonalán.

A hatalmat látjuk benne, mely akkor van legjobban eltelve önmagával, midőn már alapjai aláásvák. A gög vaksága nyilatkozik benne, mely nem veszi észre, hogy a lejtő, melyen áll, lefelé vezet.

És az határozottan lefelé vezetett.

A nyugatrómai császárság, melyet sikerült tönkre tennie, sohasem vált teljes valósággá. Olaszország volt

tradicionális jogcíme és székhelye az impériumnak, s a császárok, kiknek koronáztatási útjarendesen egyegy hadjárat volt, sohasem voltak valódi urai a félszigetnek.

A pápaság inkább volt a valóságban azon hatalom, melynek magát kiadta, semmint a császárság. És mégsem sikerült soha teljesen azzá lennie. Sőt hanyatlása épen akkor kezdődik, midőn vetélytársát megtörve, a diadal gyümölcseit kényelmesen beseperhetni vélte.

E csalódás personifikációja VIII. Bonifác.

Teljes diadalt a pápaság nem arathatott. Oly egyházi hatalom, mely a vallás és erkölcs elveinek romjain keletkezett, mely ellenkezett az észszel, igazsággal s a természet örök rendjével, már magában hordja bukásának csiráját.

A 14. század kezdete óta az egyháztörténet a *pápai hatalom hanyatlásának* története.

A császárságon, mely hasonlólag világuralomra törekedett, s melyet a római impérium tradícióin kívül nem támogatott más, mint németországi alattvalóinak s hűbéreseinek egy töredéke, győznie kellett a pápaságnak, mely a kor vallási fanatismusára, tudatlanságára, a császárság lázadó hűbéreseire s idegen, hatalmokra féltékeny uralkodók érdekeire támaszkodott.

De a császársággal együtt elbukott a világuralom eszméje; s az egyes államok uralkodói magasabbra emelték fejöket.

A 14. század kezdetén császárok helyett önálló államok állnak Rómával szemben, melyeknek népei mármár *nemzeti öntudatra* jutva, csak idegen uralmat látnak a pápaságban, s melyeknek uralkodói, nem hajhászván viláгурalmi célokat, kezdik magokat birodalmaikkal azonosítani.

Független államok alakulásával kezdődik Róma süllyedése.

A tizenharmadik század közepén, Oroszországban még megtörténhetett, hogy a püspököt, követett legyen bár el árulást, megilletni tilos volt, s a király, ki az ország törvényeit rá alkalmazni merészelte, excommunicáltatott, — ami mindkettő 1256-ban megtörténvén, a király méreg által el is veszett, — a 14-ben, a kevésbbé barbár nyugaton, többé nem.

Itt a *nemzeti visszahatás* kezdete a pápa universalis despotismusa ellen összeesik Róma hatalmának aranynapjaival.

Csak két népet említek.

Angliában már a 13. század óta él a szellemekben a Rómától való elszakadás eszméje; s e mozgalom folyvást növekszik, míg végre a 16. században egy uralkodónak könnyű szerével lehetővé teszi a birodalom reformálását.

Ugyanakkor látjuk első jeleit a függetlenségi mozgalomnak *Franciaországban*. Nemsokára, a 14. században a párisi egyetem theologiai kara a pápa világi hatalma ellen nyilatkozik. VIII. Bonifác, teljesen eltelve a viláгурalom göggyével, Rómába hívja a

francia papokat, hogy velők saját, hazájok belreformjai felett tanácskozzék, s a királyt is oda idézi. De szép Fülöp e követelést a rendi gyűlés és a püspökök tapsai közben elutasítja, a pápai bullát megégeti. S a leggőgösebb pápa Fülöp emberei által saját palotájában elfogatik.

Hét évtizeden túl, nyolez pápa lakik *Avignonban*. A világ ura a francia király hűbérese lesz s ATI. *Benedek* sírva panaszolja Bajor Lajos követeinek, hogy nem békélhet meg vele, mert a francia király nem engedi.

A pápai hatalom gyors süllyedése szöle kor minden eseményeiből, szöl magokból a pápai bullákból, melyeknek az előbbi korban egyszerű és aránylag méltóságos hangját a lealázott gög és tehetetlen harag szájalom gerjeszti, s gyakran undorító kitorései cserélik fel.*)

*) Ez állítás illusztrációjára szolgálhat a következő két idézet: „Exkommunikálok és kiátkozom (IV.) Henriket, minden híveivel együtt. Elveszem tőle ismét a német és olaszországi királyságot. Megfosztom minden királyi hatalomtól és tekintélytől. Megtiltom minden keresztyénnek neki mint királynak engedelmeskedni, s mindenkit feloldok a hűség és engedelmesség esküje alól, melyet neki tettek, vagy még ezután teendének. Ellenben mindazoknak, kik Rudolffhoz állandóan hívek maradnak, absolutiót Ígérek minden bűneiktől s üdvösséget ezen és a más világon.“

Így ír VII. Gergely, a pápák legnagyobbika, a pápaság megalapítója.

„Térden állva kérjük a mindenhatót, hogy a gonoszt (bajor Lajos császárt) földre sújtva, ellenségei kezébe juttassa. Atkozott legyen jövőse s menése, isten verje meg vaksággal s örültséggel; az ég szórja

Ez a fordulópont a pápaság világi hatalmának történetében.

Nem tartott az, — azon alakban, melyben programújává tétetett Rómának, — tovább harmadfél századnál. S ekkor sem volt teljesen elismert, jogos, nem volt legitim. Folytonos harc tartá fenn, folytonos erőszakban nyilvánult. S miután III. Ince alatt tetőpontjára ért, midőn VIII. Bonifác által élére állított, — gyorsan sülyedésnek indult.

Aláásta saját diadala.

S amint elbámult a világ VII. Gergely fellépésén, ki addig hallatlan igényekkel állt elő Róma nevében, úgy elbámulhatott VIII. Bonifác, midőn magát egyszerre fogságban tapasztalva, látnia kellett, hogy a viláგuralom napjai elmúltak.

A „pápaság“ szó értelme azóta megváltozott.

rá villámit, a föld nyelje el őt; gyermekei essenek ellenségei kezébe s tulajdon szemei előtt vonassanak kintpadra sat “

Így szitkozódik a törpe XXII. János az avignoni fogságban.

VII.

Állam és egyház az új korban.

Európa története azóta sokkal ismertebb, semhogy elég ne volna pár szóval csak kijelölni a további történeteket.

A hatalom, melyet a pápák s velők az egyház századokon át gyakoroltak, elősegítő a demoralisációt. A római egyház története egyik oldalról az erőszak, másikról az erkölcsi romlottság története. S ez utóbbi téren a pápák egy fej jel kimagaslanak az egyház többi papságából. A középkornak Hiedelem dolgában épen nem scrupulosus történetírása el sem meri mondani minden tetteiket. De amit fenntartott, az maga is megfejtí elöttünk, miként lehetett az, hogy a 16. században a „pápa“ szó a legnagyobb csúfnév volt Rómában.

Nem is csuda. Oly férfiak al tt, mint *X. Ince*, mint a *Gyulák*, *Sándorok*, *Pálok* és *Leók*, a vatikán egy orgia volt, s annak hősei Krisztus helytartói!

A bűn költséges. A feslett életmód milliókat emészt meg; s a pápáknak milliókra volt szükségük.

Zsarolták tehát a népeket, melyek helyenként többet adóztak Rómának, mintsem saját hazájok szükségai fedezésére. Ismeri mindenki a pápák finanziaális rendszerét, ismeri mindenki a vallási célokra gyűjtött pénzekkel űzött visszaéléseket. — Rövid lehetek.

Azon két század, mely VIII. Bonifáctól A. *Lenig* terjedt, aláasta a pápaságot.

A *nemzeti öntudatra* ébredő népek kezdték nem tűrni a pápai beavatkozást, s támogatták uralkodóikat függetlenségi törekvéseikben.

A nyugati *egyházzsakadás abotrány ok* hosszú sorából állt, melyek megannyi csorbát ütöttek a pápa nymbusán.

A Byzanc elestével nyugatra menekült görög tudósok az ókor pogány *classikai irodalmát* magokkal hozva némi világot gyújtottak a setében.

A *puskapor* feltalálása tönkre tette a hűbéri olygarchiát, ez erős támaszát a pápaságnak, s a világi uralkodók hatalmát növelé.

Amerika felfedezése tágabb láthatárt nyitott az emberiségnek.

A *könyv nyomtatás* feltalálása szárnyat adott a gondolatnak.

A világosság első sugarainál a világ elszörnyedve szemlélte Róma erkölcsi süllyedését.

Az egyházban magában erős reformvágy nyilvánult.

Az *albigensisek* lázadását s a *ferenczi* barátok izgatásait *Wikleff* fellépése, ezt *Huss* kísérletei követték.

A *constanzi* és *bázei* zsinatokon tapsok közt hirdettek oly eszmék, melyek már az utóbb keletkezett gallikanismus rendszerét foglalták magokban.

Minden elő volt a 16. század kezdetén készítve egy nagy csapásra.

S most egy nagy név következik a történelemben s egy nagy esemény. *Luther* és a *reformáció*.

Nem tartozik ide a *reformáció* történetét ecseletelni. Csak azon hatást kell constataálnunk, melyet az állam és egyház közti viszonyra gyakorolt.

Azon viszony helyébe, mely eddig a pápák jogtalan s gyakran visszautasított fennhatóságában állt, egészségesebb, észszerűbb lépett.

A *reformáció* nem ismerte el a római pápaságot s a maga kebelében lehetlenné tette egy universalis egyházi hatalom keletkezését. Míg az egyház valóban uralkodni akart, csak egy egyház volt lehetséges. A protestáns tehát kénytelen volt lemondani az uralomról. Megszűnteié tehát azon, minden nemzeteken kívül álló tényezőt, mely felette akart állni mindeneknek. Nem egy, hanem több, megannyi, egyes államok határai közé korlátolt egyházakat alapítván, elejét vette annak, hogy az állam egy idegen, külföldi

egyházi hatalomnak alávethető legyen. S ez egyik haladása a reformációnak, közös mindazon országokkal, melyekben gyökeret vert.

A második lépés, melyet a reformáció e téren tett, az egyes államok és egyházak belső szervezetében észlelhető. De e tekintetben a haladás mértéke különböző azon körülményekhez képest, melyek közt az egyes protestáns egyházak alakultak s fennállottak.

Így például *Angolországban*, hol a reformáció felülről eszközöltetett, hol kezdetben csak a pápa el nem ismerésében állt, mert a katolikus dogmák, sőt még sokban a kath. egyházfegyelem is megtartattak, míg végre a külső reformációt VI. Eduárd alatt *Cranmer* és társai teljessé tették, — hol azonban az egyház hierarchiai organisációját a kath. korból teljes épségben még azután is fennmaradt: itt az egyház, a reformáció után is teljesen összeolvadt az állammal. A különbség csak az volt, hogy nem többé a római püspök, hanem az angol király lett pápája az egyháznak.

Németországban, hol először lépett fel a reformáció, s először csapott át a dogmatikai tere is, a katolikus egyházi intézmények megszűntek. De azon üldözés, melynek a protestantismus ki vala téve. azt kényszerítő, magát teljesen karjaiba vetni a monarchiának. Ahol ez történt, az egyház nem állt többé fölötté az államnak, de alája rendeltetett; azon gyámsága az államhatalomnak azonban, melyet üldözött helyzetében nemcsak eltűnne, hanem elő-

segítenie is kellett, meggátolta az egyház és állam elválasztását.

Magyarországon, hol a reformáció nem külföldről, mint Németországban, hanem maga a trón által üldözött, hol szövetkezve a politikai szabadság ügyével egy századon át folytonos felkelő harcok tárgya volt, melyek a nemzet által vívottak a korona ellen, — midőn e harcok végre a protestáns egyházak törvényt általi elismerésére s biztosítására vezettek: ez egyházak a teljes önkormányzat és belső szabadság alapjaira fektetve, függetlenül az államhatalomtól, melynek csak legfőbb passív felügyeleti joga maradt fenn, consolidálódtak.

E haladás azonban igen természetesen csak azon államokra szorítkozott, melyekben a protestantismus képes volt gyökeret verni.

A katolikus államok nem részesültek a reformáció jótéteményeiben.

Sőt azon természetes visszahatásnál fogva, mely minden erős hatást követni szokott, sorsuk egyidőre még rosszabbra fordulni látszott. A reformátorok fanatizmusa csak növelte az ellenreformatio fanatizmusát. Róma a kétségbeesés erőfeszítésével védelmezte magát. Harcba keverte egymással a continens felét. Az inquisitio máglyákkal borítá el Európát. A *jesuiták* elfoglalva a sajtót és szószéket, az iskolát és gyóntatószéket, a közvélemény minden orgánumainak birtokában, a bűn, ámtás és erőszak fegyvereivel bámulatos sikerrel küzdöttek a hierarchia hatalmáért. Az

egymás közt folytonos viszályban álló protestáns egyházak a katolikus egyháznak századok óta a korlátlan zsarnokság elvén, egységesen organizált hatalmával álltak szemben. Egy századig folyt a vallásháború fél Európában, míg végre a protestantizmus, mely a harcok alatt kiterjedésében nagy veszteségeket szenvedett, elismertetett.

De azért e harc, melyben százezrek onták vérüket a vallás nevében, bár visszahódított egyes területeket a katholicizmus számára, *nem állttá vissza a pápa régi főhatalmát.* A nagy küzdelemben, mely a protestantizmus és katholicizmus közt indult meg, mindinkább világi érdekek vegyültek, míg a harmincéves háború vége felé az nem vallásháború volt többé hanem lényegében a németországi kisebb fejedelmek harca a császárság ellen államaik önállásáért, saját souverainitásukért. Erezte Koma a har; e kimenetelét, s a pápa nem mulasztá el óvást tenni a vestfáli béke ellen, mely a hosszú küzdelmet befejezte, s jó időre szabályzá Európa nemzetközi viszonyait.

A pápaság még az orthodox fejedelmek győzelmében is csak veszteségekre ébredt. S mióta *Richelieu* a protestáns Gusztávval szövetkezik a katolikus Austria ellen, mióta *Mazarin* VII. Sándor ajánlott közbenjárását a pyrenaei hadjárat alkalmával visszautasítja, mióta a legkatolikusabb állam, Franciaország majdnem ostentative mellőzte külpolitikájában a vallási irányt: Róma sülyedése a katolikus államok ábal is megpecsételtetett.

A pápa nem gondol többé rá, hogy felette álljon a világi uralkodóknak. A viszony a trón és oltár közt megváltozik.

A hűbéri korban, midőn a trón a népre támaszkodott, az egyház a hűbéri olygarchiával szövetséges ellene.

A 16. s 17. században a trón diadalt ült a feudális aristokratia felett; sőt azt zsoldjába vette. Isteni jogból deriválja abszolút hatalmát. Most már csak egy elemtől lehet félnie: a néptől, melynek eszébe juthat nem tűrni tovább a fejedelmi absolutismust. E népre nagy hatása van az egyháznak. A trón tehát szövetséges vele.

A tridenti zsinat óta *trón* és *oltár* felhagy a az egymás elleni harccal, *szövetkeznek a nrp ellen*. Egyik eszközül szolgál a másiknak. Egyik kéz mossa a másikat.

Róma feladja gőgös szójárásait. A világi hatalom számára mindig van mosolygó arca, vannak szívélyes szavai. A trón feladja küzdelmét, a mosolyt mosolylyal, a kenetes udvariasságot ugyanazzal viszonzza.

Ezóta az állam és egyház közötti viszony Európában nem más, mint az állami és egyházi hatalom összeesküvése a szabadság ellen.

E viszony uralkodott ináig, mindenütt és mindaddig, ahol és amíg a világi absolutismus magát fenntarthatá. Uralkodót *Olaszországban* 1861-ig, *Aíistridban* s *Magyarországban* 1867-ig, *Spanyolor-*

szagban 1868-ig, uralkodik a coulissák megett még ina is *Bajor- és Franciaországban*.

Történt ugyan e téren is holmi, ami eredmény nélkül nem lehetett, de azért e viszony nagyjában mégis fennállt s áll a jelenkorig.

Történt mindenek előtt a francia forradalomban.

Napoleon, midőn Nagy Károly császárságát kísérté meg restituálni, oly önkényes játékot űzött a pápával, mint űzött volna Nagy Károly, ha az ezer évvel előbb vele ellenkezni merészel. VI. *Pius* Parisba zarándokol felkenni az új imperatort, de itt is csak mellékszerepet játszik *Napoleon* mellett, ki önmaga teszi fejére a koronát. Utóbb excommuniálja a császárt. „Ila a pápa, — kiált fel *Napoleon*, — államának s az evangéliumnak szelleme ellen lázit, s házának mentességével akar élni, hogy körleveleket nyomasson, el kell őt fogni. Az ily játékok ideje lejárt.“ És VII. *Pius* francia fogságban adta ki lelkét.

A németországi saecularisítói, azon forradalmi mozgalmak, melyek fenekestül felforgat' ák Olaszország minden viszonyait, s azon kor egész szelleme alapjaiban megingatá a pápaságot.

De megdönteni nem bírta.

Megingatá e kor rajta kívül a világi trónokat is, és alig szabadult meg Európa a francia forradalom nagy fiától, ünnepélyesen megújított 1815-ben a „*trón és oltár*“ összeesküvése a népek szabadsága ellen.

A bécsi congressust egy általános európai reakció követte, s így a pápaság napjai is hosszabbra nyúltak.

Az azóta kitört forradalmak még e reakcionárius irányon teljes győzelmet nem ülhettek.

De azért annak bukása többé távol nem lehet.

VIII.

A történelem tanulságai.

Íme fővonásaiban az állam és egyház közti viszonyoknak története.

A keresztyénség első három századában az egyház *magán társulata* volt a híveknek, mely sokáig üldözött az állam által.

A 4. századtól a 7-ig *protegált államintézmény* lett a császárságban. A császárok urai az egyháznak, az egyház teljesen alá van rendelve az államnak.

A 7. századtól a 11-ikig terjedő idő az átmenet kora. A mahomedanizmus semmivé teszi az óvilág felében a keresztyénséget s területe nagy részétől megfosztja a császárságot. A világtörténet súlypontjává a nyugót lesz. A schizma, a nyugati császárok távolléte, az európai államviszonyok rendezetlensége, a nép tudatlansága s vallási fanatizmusa, mind önállóbbá, hatalmasabbá teszik a római püspököt. De pápa mindedig nem létezik.

Következik a *valódi pápaság* kora VII. Gergelytől a 14. század kezdetéig. A római püspök az egyhá-

zat fölébe emeli az államhatalomnak, magát fölébe az egyháznak. A római püspökségből az egész egyház és valamennyi állam felett álló internacionális, más szóval universális egyházi főhatalom, vagyis a pápaság lesz. III. *Incze* alatt a pápaság hatalma tetőpontjára emelkedik.

Ezt a *hanyatlás* követi. Elméletien még fennáll a pápaság a Gergelyeit és Incék értelmében a reformációig. De egyes államok önállóságának növekvése a hübérolygarchia bukása, azon események, találmányok es felfedezések, melyek az új kor civilisációjának oly hatalmas forrásaikul szolgálnak, a waldensisek eretneksége, ferenei barátok lázzadása, Wikleff és Kuss reformkísérletei, szóval a polgáriasodáselső hajnalpírja aláássák léteinek alapjait.

A 16. század kezdetén e különböző, elszórt tényezőknek a *reformáció* levonja consequentiáikat. A keresztyénség nagy része nyíltan elszakadva a pápaságtól, dogmát s egyházi intézményeket változtat. A haladó civilisáció a vallás nevében megindult harcokat csakhamar kivetkőzteti vallási jellemökből, s a 17. század közepén a vallás, vagy, ki ennek köpenye alatt szerepel, a pápa, megszűnik irányadó lenni a nemzetközi politikában.

Következik a *modern absolutismus* kora Európában. A pápa nem áll többé felette a királyoknak, az államnak. Ez, absolut hatalma érdekében szövetkezik vele. Kölcsönösen befolyással vannak egymásra. Vi-

táikat békében kiegyenlítik. Mert hiszen e perctől fogva büntársak, kiknek érdekei egyek.

E viszony némileg fennáll a jelenkorig. De ahol és amidőn az absolutismus elbukott, s a nép keríté kézre az államhatalmat, rögtön felbomlott. Fel a francia forradalomban, fel a szabadság legújabb diadalainak folytán.

S ez e kérdés helyzete ma 1870-ben.

E történeti áttekintésből mindenekelőtt azt látjuk, hogy nem isten alapította a pápaságot s nem ő ruházta fel azon jogokkal, melyeket az követel. Mert hu isten akarta volna, nem kellett volna ezredévig várakoznia terve kivitelére. A pápaságnak tehát vagy azt kell állítania, hogy istennek ezer évre volt szüksége, míg akaratát megvalósíthatta, vagy el kell ismernie, miszerint a pápaság emberi intézmény.

Vagy helyesebben mondva, történelmi tény. Oly hatalom, melynek keletkezési kora, emelkedése úgy mint hanyatlása kimutatható. Kimutathatók azon események, melyek előidéztek, azon körülmények, melyek lehetővé tették. S a fentebb adott történeti vázlatból látjuk, miszerint a *pápaság átmegy a fejlődés mindazon stádiumain*, melyeket bármely más intézmények történetében feltalálunk. Nem is létezett mindaddig, 1000éven át, míg létezésének előfeltételei hiányoztak. S midőn egy universalis egyházi hatalom létezésének előfeltételei megvoltak, midőn a körülmények annak megalapítására kedvezők valának, s midőn akadt egy lángeszű ember, ki a helyzetet telis-

merve azt kizsákmányolja, — szóval, amint lehetővé lett, létre is jött. Küzdenie kellett kezdetben léteieért, majd a küzdelem folytában nyert hatalmáért, mint, minden más intézménynek. És midőn léteieének előfeltételei veszteni kezdték erejüket, midőn a körülmények ellenük fordultak, s midőn egy lángeszű reformátor e helyzetet felismerve azt sietett kizsákmányolni, szóval, midőn történelmi szüksége megszűnt, gyors hanyatlásnak indult.

E hanyatlása a pápaságnak azóta, bár egyes korok azt mintegy feltartóztatni látszanak, folyton halad. S aki Európa mai politikai s társadalmi viszonyait, aki világrészünk mai civil isátióját ismeri, az be fogja látni, miszerint a pápaság azon hatalmának, mely jogot ad neki egyes államok ügyeibe avatkozni, ma már létezési *előfeltételei megszűntei*. Theoriában e hatalom a pápaság által még fenntartatik. sőt néha gyakorlatlan meg is kísértetik alkalmazása, — de azért e hatalom elveszté alapját, elvesztő positiv jogcímét.

S váljon, ha isten alapította, tehát ő akarta a pápaságot, megengedné-e annak ily fokú süllyedését?

A pápaság hívei magok is panaszozzák esülését. Érzik ők, hogy egy VII. *Gergely* és IX. *Pius* hatalma közt a különbség körülbelül akkora, mint volt pl. Spanyolországban II. *Fülöp* és a minap megfutamodott labella hatalma közt. Es érezve ezt, midőn jogot követelnek a pápának az állam ügyeibe avatkozni, szerényebbek ma, mint voltak nyolcz száz év előtt, nem állítják, hogy a pápának joga van

ma is királyokat letenni, mint állították a Gergelyek és Inczék idejében.

De, ha isten VII. Gergelynek és III. Incének, mint pápának e jogot megadta, úgy megadta azt IX. Pius-nikis. Miért késik tehát ő szentsége ez istentől kapott jogát gyakorolni? Miért nem dethronizálja ünneptélyesen például Ferencz Józsefet, Viktor Emánuelet s más uralkodókat, kik szerencsések valának nemtetszését kiérdemelni, — mint dethronizálták hajdan a Gergelyek és Inczék a Caesarokat?

Az ultramontánok ma is azon tanokat hirdetik, melyeket hirdettek a 11 —14. századok pápái. De követeléseiket alább hangolják.

És ő szentsége IX. *Pius*, midőn régi isteni adományozásra hivatkozva jogot követel az államok ügyeibe avatkozni, de midőn nem követeli mindazt, amit nemcsak követeltek, de valóban gyakoroltak is az egykori pápák: önmagát meghazudtolja.

Mert vagy isteni intézmény a pápaság, és akkor isten elleni bűnt követett el minden pápa, aki megtúrta a Gergelyek és Incék által gyakorolt hatalom korlátozását, akkor egy folytonos halálos bűnözés IX. Pius élete, ki soha még komolyan rá sem gondolt, hogy III. Incze hatalmát teljesen restituálja.

Vagy fokozatosan fejlődött institutió, melynek, mint minden intézménynek e földön, megvan a maga históriája, és akkor csak természetes dolog annak fokozatos sülyedése, akkor a pápák törekvése régi hatalmuk visszaállítására nem egyéb agyrémekért vitt

bokor küzdelemnél, akkor mai őszentségének erőlködései nem egyéb, mint egy rajongó lélek szánalmas vergődése, mint egy gyöngé ember oktalan fellázadása a természet örök rendje ellen.

S nem is más. A történelemnek megvan vaslogica, mely alól nincs menekvés. Óriási nemzetek s hatalmak keletkezése és megsemmisülése hirdetik törvényeit. S e törvények közt első helyen áll az, hogy oly intézmény, melynek létezési feltételei megszűntek, fenn nem állhat, hogy *oly hatalomnak, mely ellentétben áll a kor szellemével, el kell buknia.*

El fog bukni a pápaság is, mint államok világi ügyeibe avatkozó egyházi hatalom, még pedig rövid idő alatt.

És minél jobban törekszenek a pápaság hívei e kikerülhetlen bukást meggátolni, minél botorabban belekapaszkodnak a história feltartóztatlan kerekébe, minél nagyobb animositással hirdetik jogtalan ígényeiket ma, midőn az egész világ csak megbotránkozik felettök, — annál kisszerűbb, annál nyomorultabb, annál nevetségesebb módon fog elbukni.

A világ tapsai közé, mely e szörnyeteget örök sírjába kísérendi, egy dissonáns hang fog vegyülni: a szánalom, a megvetés hideg kacaja.

IX.

Állam és egyház a római zsinat után.

Azt mondám fentebb, hogy az ultramontánok ma nem követelik a pápa számára azon egész hatalmat, melylyel az a Gergelyek és Incék idejében bírt.

És ez igaz is volt még néhány hét előtt. Az illtramontán irodalom néhány kolomposát kivéve újabban magoknak a pápáknak is sokkal szerényebb fogalmaik voltak hatalmukról, mint 6 — 7 század előtt.

A csalhatatlanság dogmává emelése által ez is megváltozott.

Ezáltal az egyház nyíltan helyesli, illetőleg magáévé teszi a rég elholt pápáknak dekrétumait a pápa világi hatalmáról.

Ezáltal VII. Gergely politikájának fentebb idézett elvei, ezáltal VIII. *Bonifác univerzális theokrátiája a katlwlikus vallás tanai közé felvételtek.*

Való igaz, miszerint e nagy hangzású phrázisai Rómának a mai megváltozott viszonyok közt oly nevetésesek, amely borzasztók voltak a 11 — 13. században.

De váljon a nevetségesség megfosztja-e e tanokat az államra nézve veszélyes voltuktól?

Az ellenséget túlbecsülni hiba, kicsinyleni bűn.

Jellemző a pápai uralom ravaszságára s tehetetlen gögijére nézve azon modor, melyben a jelen római zsinat alkalmával a pápaság valódi viselője *Antonelli* a külföldi diplomácia tagjait a zsinat által gyártott dogmák, főkép a csalhatatlansági dogma iránt megnyugtanni törekedett.

Háromféle argumentum állt a derék státustitkár rendelkezésére.

„Mi, azaz IX. Pius, a római kúria és én, nem kívánjuk a csalhatatlansági dogmát, hanem kívánják az idegen püspökök; s ha e szándékukban őket meggátolnánk, a zsinat szabadságát korlátoznánk. Csak nem akartok bennünket e szemrehányásnak kitenni?“

Ez Antonellinek első válasza, melylyel e diplomatákat abspeizolni próbálta. Bajos meghatározni, mi nagyobb benne: a hazugság-e, mely benne foglaltatik, vagy a szemtelenség, melylyel e hazugság ki mondatik?

Akik evvel meg nem elégedtek, azok számára aztán a bíbornok elővette második, rezervában tartott argumentumát.

„A pápa, így s ők, már bírja mindazt, amire szüksége van; a csalhatatlansági dogma neki initem hozhatna; hiszen már most, az összegyűlt zsinat dacára is tőle ered minden dekrétum, tőle kap erőt; ő tetszés

szerint összehíthatja s eloszlathatja a zsinatot, úgy hogy az csak az ő akaratából létezik s nélküle szétporlik. Tehát nem a mi érdekünk, hanem a püspököké forog itt szóban; s ezeknek tudniok kell, miért Tulajdonítanak oly nagy becset a csalhatatlansági dogmának.“

Ezen röppentyűnek, mely hazugság s szemtelenség dolgában az elsővel bátran kiállja a versenyt, elpuffantása után, az államtitkár harmadik válasza így hangzott:

„Minden jó keresztyén úgyis hiszi már a csalhatatlanságot; az egyházban tehát kevés vagy misem változik annak kihirdetése által, s a fennálló szerződéseket és konkordátumokat nem akarjuk az új dogma folytán kérdésbe vonni.“

Még eredetibb, s ha lehet, még szemtelenebb, ravaszabb és cynikusabb azon válasz, melyet a csalhatatlan pápa spiritus familiárisa *Ti 'autman»dorf*nak, az osztrákmagyar monarchia római követéneks *Beust* grófnak adott, azon aggodalmakra nézve, melyeket ezek a zsinat e végzéséi folytán kifejeztek.

— így okoskodott Antonelli úr,
— s ha mint a seholasztikusok mondják, univcrsáliakról van szó, midőninagas, messzire kiható elveket kell felállítani: akkor *a: egyház kérlelhetlen*. egy bötut nem engedhet igényeiből, ki kell vonnia az átok kardját hogy közbevágjon. A modern államot a maga szabadságával tehát szükségkép a lelkekre nézve *vezelye« tévelyek gombolyagának kell nyilvánít«*—

magosra kell emelnie a kényszer és uralom zászlaját, s ennek folytán el kell átkoznia a sajtó és vallás szabadságát.“

„De a *praxisban*, a concordátumokban, különös indultumokban és kegyelmek adományozásában a pápa nem oly szigorú és kérlelhetlen, e téren *lehet vele alkudni*. Egyes kormányok kegyelmi úton megnyerhetik tőle, hogy tűrje és illetetlenül hagyja a gyakorlati életben azt, amit teoriában ünnepélyesen elátkoz; persze csak *durante bene placito*, amíg neki tetszik, amíg a kormányok jól viselik magokat s nem tesznek érdemet a büntetésre, és míg — a körülmények nem változnak. Mert az magától értetődik, hogy ha a politikai helyzet a pápára nézve javul s oly körülmények állanak be, melyekben az egvház a diadal és nyereség reményével támaszthat igényeket, az adott indultum visszavehető s a *theoria praxissá* lesz.“

E szellemdns distinciónál a kerielhetlen *theoria* s a hajlékony, „alkudozásokra“ alkalmas, másként: *megfizetheti*» *praxis* közt nincs kényelmesebb, s ruganyosabb politika a pápaság számára.

De ez okoskodás elegendő cynismussal elárulja a pápai célokat arra nézve, hogy az államok e törbe bele ne menjenek.

Mert váljon mi értelme Antonelli fentebb idézett fejtegetéseinek?

Szerinte a világon minden, ember és intézmény, kormány és nép, a pápa kegyelmétől s elnézésétől

függ. Fensőbb, isteni jog szerint tulajdonképen min-
dennek másként kellene elrendezve lennie a világban,
mint ahogy van; kellene, hogy a censura és inquisi-
tio, vallási kényszer, papi immunitás, szóval az egész
dekretális jog érvényben álljon az egész világon, mint
álltleghűjabb időigaz egyházi államban. De isten helytar-
tója elnéző. Kegyesen leereszkedik a mélyre süllyedt ál-
lamokhoz s népekhez. Megteszi az, amit Rómában oly szí-
vesen tesznek: dispensál; régi római traditio szerint,
melynél fogva szokássá lett képtelenné vált, elavult, le-
hetetlen törvényeket fenntartani, hogy legyen mi alól
dispensatiót adni, illetőleg eladni. Tekintettel a rá-
nézve kedvezőtlen körülményekre, kijelenti, hogy kész
eltérni magokban véve elvetendő dolgokat. így végre
mégis minden meghajlik a pápa sceptruma előtt, ki
hol kegyelem, hol szigor által uralkodik. Alkotmá-
nyok és törvényeknek megengedtetik egyelőre létez-
niük. De ez nem elismerés, ez csak egyoldalú kegye-
lem, mely bármikor visszavehető.

Mi ez egyéb, mint VII. Gergely s VIII. Bonifá'
általános theokrátiája?

IX. Pius, a tehetetlen őrjöngő, ma is minden ka-
tholikusok korlátlan hatalmú zultánjának proklamálja
magát.

A különbség a múlt és jelen közt csak az, hogy
a Gergelyek és Incék vakmerő dölyféhez a mai pápa-
ságnál még a *hazugság azon cy ikus nyíltsága* járul,
mely az erkölcsi elaljasodás legmélyebb fokát jel-
lemzi.

A pápa tehát ma is universális theokrátiájának elismerését követeli, — de megígéri, hogy, ha e hatalma elismertetik, azt mindaddig nem fogja gvakorolni, mígnem gvakoro'hatja; — s ezt teszi egy oly rendszer felállítása által, melynek sz lleme, alapja, célja a hazugság!

S váljon szemben ily pápai nyilatkozatokkal, lehet-e, szabad-e a világi hatalomnak oly erkölcstelennek lenni í. hogy e hazugságban Róma papjainak büntársává alacsonyúljon?

Lehet-e az állam elég gyáva arra, hogy zsebre dugott kézzel elnyelje ez orcátlan dölyf sérelmeit?

Amely állam ezt tenné, a gyalázat bélyegét sütné saját homlokára.

Itt az idő végre, midőn az európai kormányoknak hathatós, gyökeres rendszabályokhoz kell nyúlniok; hogy az európai politika testéből végleg kivágassák azon undok, fekélyes seb, melynek neve: pápaság!

Mikben álljanak e rendszabályok? —

Miután a fenntebbiekben röviden átpillautottuk a pápaság s az államok közti viszony históriáját, miután megismertük a pápaság szellemét, természetét, jellemét, illetőleg legfensőbb jellemtelenségét, 'érjünk át e kérdés megfejtésére.

Állam és egyház elkülönítése.

Láttuk a pápaság históriáját.

Láttuk, hogy az csak akkor keletkezhetett, midőn a régi római birodalom felbomlása s a nyugateurópai népvándorlás után Európa nem volt egyéb, mint zagyva vegyiiléke a különböző nyelvű és erkölcsű embereknek, midőn nemzetek, valódi államok nem léteztek; — láttuk, hogy az egyetlen politikai nemzetre, s az egyetlen — a szó valódi értelmében vett — államra, mely ekkor létezett: a görögre, hatalmát ki nem terjeszthető; és láttuk, hogy süllyedése akkor kezdődött, midőn a császárság világoralmi tervei megbukván, az európai néptömeg egyes nemzetekké, egyes külön államokká kezdett alakulni.

Természetesnek, s a történelem feltartóztatlan menetét ismerve, elkerülhetlennek kell tehát elismerünk azon tényt, hogy a pápaság a 14. század óta, mióta az egyes államok s nemzetek önállósága folyton növekedett, szakadatlanul alábbsüllyedett; — s be lögjük látni, hogy ma, midőn a nemzeti önállásnak, s

a nemzetiségnek eszméje főuralkodó eszméje a kornak megszámlálvák napjai azon hatalomnak, mely csak nemzetek nem létezése korában keletkezhetett.

Nagy eseményekkel teljes és majdnem bámulatos volt Róma hatalmi fejlődése, — de *fejlődés* volt. S ez maga mutatja, hogy nem isteni eredetű. Mert a fejlődés változást foglal magában, s ami istentől ered, az minden papságok egyértelmű magyarázata szerint örök és változhatlan.

E történelmi fejlődése Rómának ma már utolsó stádiumába, a megsemmisülés stádiumába jutott. S azért azok, kik e megsemmisítést végrehajtják, csak eszközei a históriának; azok, kik gátolni akarják, szájalomra méltó rajongók, kiket el fog tiporni az idő diadalmas szelleme.

Ez az egyik, nagy mértékben vigasztaló tanúság, melyet a pápaság történetéből levonhatunk.

A másik ép oly tanulságos, amely vigasztaló az első.

Tekintsük ugyanis a vallás sorsát, párhuzamban a pápaság s egyház sorsával.

A keresztyénség eszméi legtisztábban fenntartattak, az egyház keretén belől a vallás leghatalmasabb akkor volt, midőn a keresztyénség üldöztetett, vagy csak türetett. Az első három század volt Kristus eszméinek aranykora. A papság még nem gazdag, nem hatalmas, de úgy mint a nép, buzgó, vallásos, erényes. E korban még az erkölcs karöltve jár a vallással. Ekor

a vallást isten tiszta imádásába, a keresztyén szeretetbe s erkölcsös életmódba helyezi.

Következik az állami protektio kora. A papság rövid idő alatt hatalmas, gazdag, befolyásos lesz. Uralodik a hívőkön s fényes helyet foglal az államban. Az egyház szabadé: ga elvesz a császár kényuralmában. A vallás lassanként meddő, szórszálhasogató vitákká fajul, melyekben a diseussio eredményét érdek és hatalom döntik el. Vallás és erkölcs kezdenek eltávolodni egymástól.

A gyámkodás e rendszere keh ien eltart a középkor végéig, mind teljesebbre éri^o. Ivé említett következményeit. A nyugati egyház fokonként önállóbbá lesz a keletitől. Majd elszakad a keleti államhatalomtól, végre el a keleti egyháztól. Róma önálló életet kezd.

Ez önálló élet kezdetét ugyanazon protektív rendszer jellemzi. De nyugaton az egyház régibb s erősebb, míg keleten a császárság volt az. Az egyház teljesen a politikai térre veti magát, és sikerr^o. A vallás teljesen el ávozik az erkölcestől, s egy századon át kéjhölgyek uralkodi ak Krisztus állítólagos helytartójának trónusán.

Ezt l öveti a valódi pápaság kora VII. Gergelytől fogva. Ebben a papság világi hatalomra törekvése már szorgalmasan kidolgozott politikai rendszerévé lesz a pápaságnak; az egyház, bensejében, ezen alapelv követelményeihez képest újjászerveztetik. Róma úrrá lesz országok és fejedelmek felett. A pápaság s benne az egyház, mindenható; a vallás csak silány eszköz

a pápaság hatalmi politikájában. Az erkölcs kihalt a világból.

Azóta folytonos sülyedésnek indult a pápaság hatalma. Helyzete annyit változott, hogy III. Ince nem ismerne IX. Piusban utódjára. De nem változott az egyház törekvésének iránya. Léteiének alapelve a hatalom, organisációjának vezéreszméje a hatalom. A vallás csak eszköz kezében.

S az erkölcs?

Európának erkölcsi állapota szakadatlanul javul a 14. század óta. De javulását nem a vallásnak, mely mindinkább veszté hatalmát, nem a papságnak, mely azt lábbal tiporja, hanem és kizárólag a civilisáció haladásának köszöni. *Az erkölcsiség mai nap nem függ többé a vallástól s </z egyháztól.* Hatalmasabb támasza van: a felvilágosodás és tudomány terjedése. Korunk erkölcsiségét tehát nem fenyegeti veszély.

De igen vallásosságát és szabadságát.

Mert a pápaság történelme kiáltó szavakkal hirdeti, hogy a szabadság, a vallás, és a papság hatalma összeférhetlenek, hogy mentől gazdagabb, hatalmasabb a papság, annál rosszabbul áll ügye a vallásnak, annál nagyobb veszélyeknek van kitéve a szabadság.

Fel akarjuk-e a történelem tanúságait használni?

Akarunk-e ügyelni intő szavára, mely azt mondja, hogy választanunk kell egyrészt a szabadság és vallás, másrészt a papság hatalma közt?

S váljon melyiket fogjuk választani?

A pápaság s vele az egyház az utóbbit. Ezt tette mindig. Ezt kell tennie, hacsak ezredéves múltjának tradíciójáról, hacsak önmagáról lemondani nem akar. Neki a népek szabadsága bűn, neki a vallás sallangos cafrang a majestás bíborpalástján, — egyéb semmi.

Nekünk több.

Mi tudjuk, hogy korunkban a szabadság még biztosítva nincs, hogy ma még a társadalomnak szüksége van a vallásra; tehát a társadalom érdekében meg kell mindkettőt mentenünk az örvénytől, mely fenyegeti.

S miután választanunk kell a kettő közt, mi a vallást és szabadságot választjuk, s az *egyház hatalmának megszűnésére szavazunk* világi ügyekben.

XI.

A gallikán rendszer s a concordátumok.

Az egyház világi hatalmának megszűnése!

Az eszme nem új. Amióta a papság politikájában a hatalomra törekvés állt előtérbe, mindig voltak, kik e hatalom ellen küzdöttek

Századokon át ezért omlott a vér Európában.

A középkor e törekvést az egyház hatalma ellen, tudományos rendszerbe is foglalá. Két részre osztá ugyanis a világ feletti „hatalmat“. A „világi kardot“ a császár, illetőleg az uralkodók, az „egyházi kardot“ a pápa kezébe adta. Más neve volt e két pallosnak a „lelki“ és „világi hatalom.“

E dualistikus irányt a császárok nem bírták érvényre emelni. Elbuktak. A pápák elismerték a két kardot, de szerintük a császár a magáét csak az egyház parancsa szerint használhatja. Es győztek.

Az egyházi és világi hatalom elválasztásának eszméje soha sem halt ki végkép Európában. Egyesek mindig akadtak, akik hirdették. Ez eszméért szenvedett vértanúságot Bresciai Arnold, ez eszme mellett

nyomós szavak emeltettek a reíformátiót megelőzőtt zsinatokon. Hiába.

A két irány folyton élt magában az egyházban is. Az egyik, mely az egyház világi hatalmára törekedett, a pápai, az *ultramontán* irány; — a másikat utóbb, leghívebb nyilvánulása szerint a *gallikán* iránynak nevezik.

A gallikán egyház két sarkelve, hogy a pápának csak egyházi ügyekben van hatalma, s hogy nem a pápa, hanem az egyház csálhatatlan.

Ez utóbbi az egyház belszervezetére vonatkozik. Az első szerint *az állam és egyház, mindé aik souverain a maga körében.*

Körülbelül ez Hontheim tanainak lényege is, kinek idevágó munkája oly nagy tetszéssel fogadtatott Mária Terézia alatt.

E rendszer első tekintetre egyszerű, világos és helyes.

Annál képtelenebb, ha közelebbről vizsgáljuk.

Főhibája a gallikanismusnak az, hogy lehetőnek tartja a kettős souverainitást ugyanazon területen. Ez a phantásiában megállhat, a gyakorlatban kivihetetlen. *A souverainitás csak egy lehet.*

Az ultramontanismus ezt elismeri, és az egészet a pápának követeli.

A lelki hatalom a világitól teljesen nem is választható el. Ahol elméletben elválasztatik, összeütöközik vagy egymásba foly a gyakorlati életben, mint ezt Franciaországban láttuk hol az egyház a gallikanis-

mus legvirágzóbb napjaiban is egygyé volt olvadva az állammal. Egyetlen eredménye az volt, hogy az államhatalom nem volt oly nagy mértékben alávetve az egyháznak, mint másutt.

E belső ellenmondásban szenvedvén a gallikán eszme, nem is mutatott soha életrevalóságot. Az 1682-ikinyilatkozatot aláírt francia püspökök úgy, mint Febronius, csakhamar meghunyászkodva a pápa előtt, bocsánatot kértek tőle merészségokért. Az ultramontanizmus következetesebb volt, és győzött. A gallikán egyháznak Franciaországban utolsó nyomai is eltűntek

A gallikanizmusnak, mint ilyennek, nem sikerült az állami és egyházi hatalom közti ellentétet kiegyenlítenie, mert azon mód, melyen a kettőt elválasztani akarta, képtelen volt.

Az új kor azonban ismer egy más rendszert is, melylyel e feladat megoldása megkíséreltetett. S ez a *concordátumok* rendszere.

Midőn a világi uralkodók, győzve a hűbérolygarchián, oly hatalmasokká lettek, hogy a már hanyatlásnak indult pápaság részéről elnyomástól nem kellett tartaniok, belátták, hogy korlátlan hatalmuk gyakorlása által új ellenséget fognak nevelni magoknak a népekben. Szükségük volt tehát az egyház támogatására. Hogy ezt megnyerhessék, meg kellett alkudniok a pápasággal. Megalkudtak, s az alku szerződésbe

foglaltatolt, minőt concordátum név alatt ismer a wormszi első ilyenmű kötés óta Európa.

E rendszer tudományosan meg nem határozható. Theoriában a pápaság ugyan fenntartja magának a főhatalmat, de a valóságban gyakran kénytelen lemondani gyakorlatáról. S a concordátum nem is más, mint megalkuvás a praktikus élet mellözhetlen teendőire nézve. Egvegy modus vivendi az állam hatalom közt, mely teljes sonverainitást igényel magának, s a pápaság közt, mely az állam feletti fenhatóságról nem akar lemondani, — hogy lehetlenné tétessék a kettő közt az összeütközés. Szövetkezés az két versengő hatalom közt, melyben elvben mindkettő fenntartja igényeit, de a gyakorlatban enged belőlök, mert közös ellenségük van: a nép; és közös érdekük: a nép szolgaságban tartása.

Eboól következik, hogy a concordátum az újkori európai absolutismus attribútuma, t;ogy alig van vi lágrészünkön absolute kormányzott katolikus állam, mely ilyet ne kötött volna Rómával.

Ebből következik, hogy a concordátumok, tartalmokra nézve annyira különbözök egymástól. A pillanat körülményeitől függnek azok, s tartalmuk a szerződő felek hatalmi állása szerint változik. Hasonlítsuk csak össze I. Napóleon concordátumát az osztrákkal, — mily óriási különbség van a kettő között!

De concordátum. mint ideiglenes, az esetleges körülmények által diktált szerződés, még nem oldja meg a kérdést.

Csak elodázza.

Miután az állami s egyházi hatalom versengése, szemben a néppel, mely szabadságot követel, s mely csak a kettőnek egyesített erejével nyomható el, veszedelmes, mindkettő elhalasztja kölcsönös igényjének érvényesítését, hatáskörének megszabását.

Ezt teszi az absolutismus. És tennie kell; mert csak oly ellensége a nép szabadságának, mint az egyház.

De az alkotmányos államhatalom nem szorul ily nyomorult kisegítő eszközökre.

Az abszolnt uralkodók feledték, hogy a pápaság örök idők óta ellensége volt a világi hatalomnak, s hogy csak akkor hajolt meg előtte, midőn védelmére volt szüksége. Feledték, és concordátumok kötése által meg hagyták a papság által csinálni magukat úgy, mint az államot. Tették azt, mert nem az állam, nem a nép, nem a vallás, hanem az absolutismus érdekeinek hódoltak. „A katholicismus nvugodtakká, engedelmesekké teszi az embereket“ ez volt a divatos phrázis a hatalom köreiben. S trón és oltár összeesküdtek a nép szabadsága ellen.

E szövetség már sokhelytt felbomlott, fel legújabbán a reakció classikus földjén, Spanyolországban, Xusztriában, Olaszországban.

Előttünk nem a trói. és egyház hatalma, hanem az állam, szabadság és vallás az irányadók.

Saz államélet alapelveivel ellenkezik, hogy ügyeibe más. egyházi hatalomnak befolyása legyen.

Az alkotmányos szabadság fogalma nem túri meg, hogy idegen tényező abszolút hatalma érvényesül bírjon a nép felett.

A vallás érdeke pedig sürgetőleg követeli az egyház és állam egymáshoz! viszonya kérdésének észszerű megoldását.

Meg kell azt oldanunk.

XII.

Az egyház és állam valódi szabadsága.

S az egyedül helyes megoldás?

Mikép lehet az államot az egyháztól teljesen elválasztani?

A gallikanizmus alapelvét, mely szerint a „lelki hatalom“ a pápát, a világi az uralkodót illeti, fentebb képtelenségnek mondtam.

És az is. Képtelenség nem csak azért, mert a két hatalmat egymástól teljesen elválasztani lehetetlen, de mindenekfelett azért, mert a *lelki, hatalom* magában véve már a legnagyobb *képtelenség*.

A „hatalom“ szükségkép magában foglalja a *„kényszer“* fogalmát. Akinek joga van a hatalomra, joga van, ha hatalmát más úton nem érvényesítheti, a *kényszerre* is. A *kényszer* oly elválaszthatlan a hatalom fogalmától, hogy emez nélküle nem is létezhetnék.

Már pedig, van-e ellenkezőbb két dolog, mint. *lélek* és *kényszer* '.

S miután a „lelki“ dolgok itt csak vallási ügye-

ket jelenthetnek, van-e nagyobb képtelenség, mint a kényszer vallási ügyekben?

Képzeltetünk-e oktalanabb uralmat, mint egynek uralmát másnak lelke, hite, meggyőződése felett?

Van-e bűnösebb, vérlázítóbb tyrannismus, mint az, mely az embernek vallási meggyőződése felett gyakorol tátik?

A világi dolgokban, főkép a politikai téren, hatalomnak kell léteznie, s a kényszer sok esetben elkerülhetlen. Ez oly szabály, mely alól még a legszabadabb országok sem képeznek kivételt. Mert az állam ügyeinek egy bizonyos módon el *kell* intézteniök, az ügyek intézésére befolyó tényezőknek meg kell valamiben alapodniok, különben az állam fenn nem állhat. Ha tehát a kisebbség nem akar a többség s a jogos és törvényes hatalom előtt meghajolni, ennek joga van a kényszerre.

Nem úgy a vallás terén. Mert itt teljesen különbös a társadalomra nézve, váljon polgárai mind, vagy csak azoknak nagyobb része, megegyezik-e vallási nézeteiben vagy nem. A vallás mindenkinek teljesen magán dolga, s a társadalomra nézve mindegy, ha tagjai egy, vagy ezerféle vallási meggyőződést táplálnak leikökbén.

Az emberhez méltó létnek pedig alapfeltétele az, hogy az egyén csak azon mértékig legyen a társadalom javára szabadságában korlátozható, amennyiben azt a társadalom fennállásának lehetősége megkívánja

A lelki hatalom létezése tehát ellenkezik az ember veleszületett természeti jogával, melynél fogva

azt hitere, vallási meggyőződésére nézve a legkorlátlanabb szabadság megilleti; s minthogy egészséges társadalmi élet csak az emberi jogok elismerésének alapján létezhetik, ellentétben áll az állami, a társadalmi lét érdekeivel.

A lelki hatalom tehát mint igazságtalan, mint jogilag s erkölcsileg képtelen, eltörlendő.

Eziránt tisztába jövéen, a kérdés megoldása sokkal egyszerűbbé válik.

Vegyük fel ugyanis az állam és egyház közti viszony tekintetében képzelhető rendszereket.

Az első az, melyben az egyház felette áll az államnak. Ez a papismus rendszere, az universális theokratia, amint azt VII. Gergely megalapította s III. Ince tetőpontjára emelte. Azt hiszem, felesleges papírpazarlás volna e rendszer abszurditását ma még bizonyítani akarni.

Evvel szembe állíthatjuk azon ellenkező végletbe eső rendszert, melyet Rousseau állapít meg Contrat socialjában, s mely szerint az állam feje — ki szerinte a képzelhető legkorlátlanabb hatalommal bír, — korlátlan feje az egyháznak és vallásnak is annyira, hogy még ennek dogmáit kiszabni is az ő hatáskörébe tartozik. E rendszerhez némileg közel járt az angol reformált egyház a nagy forradalom előtt, midőn a király lett feje az egyháznak is, közel jár e rendszerhez mai nap Oroszország. Neki hódolt nagyrészt az óvilág, melyben a világi s egyházi hatalom rendesen egy kézben öszpontosult, s mely ennél fogva nem ismert egye-

bet theokrátiáknál, vagy — mint Görögország és Róma — oly államoknál, melyekben az állam feje feje volt az egyháznak is. E rendszer képtelenségét is felesleges mutogatni.

E két véglet a civilizáció mai fokán egyszerűen lehetetlen.

Még pedig már jó idő óta. S ez öntudat szülte azon rendszert, melyben állam és egyház egymás *mellett* állnak. — Ez elv alapján ismét kétféle lehet a viszony.

Vagy az, hogy egyház és állam a lelki és világi souverainitás felett megosztoznak, — mint a gallikánizmus akarja. Ennek képtelenségét fentebb pár szóval kimutattam.

Vagy az, hogy a hatalom gyakorlása felett a nép rovására megalkusznak, mint a concordátumok rendszerében. Ennek is kijelöltem hiányait.

Nem is lehet jó egyik rendszer sem, mert az *1v, melyen alapulnak, hibás. Hibás, mert *állam és egyház egymás mellett* folytonos küzdelmek, súrlódások, kölcsönös beavatkozások nélkül *meg nem állhatnak*.

Bizonyítja a történelem.

Az egyház „szabadságot“ követel magának e rendszerben. S miben áll e szabadság? — például az osztrák concordátum szerint abban, hogy eltörli az uralkodó tetszéni jogát, tehát megcsorbítja az állam souverainitását, — hogy a tanügyet a papság kezébe adja, tehát a társadalom jogát egy kaszt számára c nfigisálja, — hogy irodalmi censurat állapít meg, vagyis

tyrannismust gyakorol a gondolatszabadság felett, — hogy a papságot kiveszi a rendes hatóságok illetékesége alól, tehát státust teremt a státusban.

Az állam függetlenséget követel magának és mit csinál? Kinevezi az egyház főtisztviselőit: s így csorbítja önállását. Felhasználja az egyházat politikai célokra. Bérbe veszi az alpapságot a nép fékentartására. Össze esküszik a főpappal minden szabadabb törekvés ellen. Ünnepestes alkalmakkor fényes kabátu statista csoport gyanánt szerepelteti a papságot, s a vallásból rendőri intézményt csinál, melylyel a maga ünnepesteit díszíti, melyek programjának állandó két pontja: délelött „ünnepestes istentisztelet“, estve nagyszerű „tűzijáték.“

Ezzé lesz Krisztus vallasa az államvallások, a concordatumok hazájában. Az uralkodó protektoraa papságnak, s kincsekkel, privilégiumokkal halmozza el. Az egyház főpapjai legalább is annyira nélkülözhetlenek, mint ünnepestes alkalmaknál egy ügyes pyrotechnikus.

Szabad államban, oly népnél, mely önmagát kormányozza, e félszeg, népre úgy mint egyházra nézve lealázo, a szabadságra úgy mint vallásra nézve árthatmas állapotnak, meg kell szünnie.

Az absolutismus még kapaszkodhatik belé, mint végső szalmaszáiba, szabad országnak le kell e szégyenfoltot magáról törölnie.

Az egyházától kell teljesen választani az államtól. De melléje rendelni a fentebbi okoknál fogva nem szabad.

Az egyház álljon alatta az államnak. De hogy ezen állami fennhatóság az egyház és vallás elnyomására ne vezessen, szűnjék meg az egyház államintéz, mény, a vallás államvallás lenni.

Téessék a vallás azzá, aminek lennie kell: minden embernek teljesen magán dolgává legyen az egyház magántársulattá, és az államhatalom főfelügyeleti jogának épségben maradása mellett teljes szabadságot élvezhet.

E rendszer első consequentiája az, hogy, mint a francia forradalom megtiltá a pápához recurrálni, *minden állam egyháza szorítkozzék az állam területére s ne ismerjen maga felett külföldön. lévő idegen hatalmat.* Amennyiben pedig ilyet elismer, az államnak joga van ezen idegen egyházi felsőbbtség elismerését, ha az hadat izén minden világi hatalomnak, mint teszi arómái, hazaárulásként büntetni.

Második i az, hogy az állam, saját törvényeinek épségben tartása mellett egyenlően szabadnak és jogosnak nyilvánít területén minden vallást, minden egyházat, — mint ezt Amerikában látjuk, mim ezt Franciaországban tette a III. év alkotmánya 1795-től 1802-ig. Az államnak nincs joga senkinek vallási meggyőződését háborgatni, de joga vana vallásnak minden, saját törvényeivel ellenkező nyilvánulásait betiltani s megbüntetni. Hogy ezt néhány példával illusztráljain: nincs joga a mohamedanismust betiltani, de van joga a többnejűséget, mely törvényeivel ellenkezik, tiltani, sőt büntetni. Nem tilthatja el a nazarénusokat, kiknek vallása a fegy-

viselést tiltja ű, de van joga öket katonáskodásra kény-szeríteni. Nem tilthatja meg a mormonok vallását, de megbüntetheti a nők közösségét; és így tovább.

Más szavakkal: a vallás teljesen, korlátlan szabad, de az egyház alá van vetve az állam-nak, ami alkotmányos országban azt jelenti, hogy alkal-mazkodnia kell az állam törvényeihez.

E rendszer harmadik consequentiája az, hogy az államnak ellenőrzést kell az egyházak felett az egyén jogainak megvédésére is gyakorolnia. Törvényei által biztosítania kell az egyént, hogy egyik egyházból bár-mikor, minden nehézség nélkül áttérhessen a másikba. Meg kell őt mentenie a papság visszaéléseitől a polgári házasság által sat. Egyáltaljában ügyelnie kell az állam-nak, nehogy egy egyház más egyházak, vagy saját tagjai felett kényuralmat gyakorolhason.

Negyedik consequentiája az, hogy felügyeleti joga van az egyházi fegyelem felett. Az egyház e rendszerben magán társulat *fenálló, eredeti jogosultsággal nem bír.* Jogilag tehát csak annyiban, csak oly feltételek alatt létezhetik, mely feltételek alatt az állam a maga területén egyházakat alapíttatni megenged. E fel-tételek az államtól függvén, ügyelnie kell, nehogy e társulat fegyelme, — más néven alapszabályai, — törvényeivel ellenkezzenek. S ha oly ponto-kat lát benne, melyek az állami lét cardinális érdekeivel sőt az állam törvényeivel is ellen-keznek, — minő például a római egyházfegyelem-ben az, mely a papnak megtiltja a házasságot, —

nemcsak joga, de kötelességéig az ily szabályokat megsemmisíteni.

Ez lesz aztán a szabad egyház a szabad államban.

Első alapelve: minden vallás meg van engedve az államban; egyik sem protegáltatik, egyik sem-üldöztetik. Az állam mint ilyen, a vallást ignorálja.

A második: egyház, vagyis intézet valamely vallás számára, keletkezhetik bármennyi, ugyanazon feltél elek alatt. Minden egyház magántársulat, mely a törvény megtartásának feltétele alatt teljes önállósággal bír, s szabadon végzi a maga ügyeit.

És ez lesz valódi szabadsága az egyháznak és valásnak. Mert szabad államban semmi, ami az állam területén van, annak törvényéi alól ki nem vonható. Már pedig az alkotmányos úton létrejött *törvény teljes, kíméletlen, szigorú uralma mindenben és mindenki felett, — ez az egyetlen társadalmi állapot, mely a szabadság valódi nevét megérdemli.*

XIII.

A pápaság eltörlése.

Ez egyetlen praktice helyes, egyetlen, a szabau-sasr érdekében üdvös megoldása az állam és egyház elválasztása kérdésének.

És mégis, sehol e rendszer Európában még megvalósítva nincs.

Volt egyszer, rövid időre a francia forradalomban, de ismét elejtetett.

S váljon az, hogy elejtetett, midőn a forradalom annyi más eszméje azóta megvalósult, nem mutatja-e e rendszer sivihetlenségét?

Nem. Amerikára, melyben e rendszer virágzik, & hatalmassá tette a vallást, hivatkozni nem akarok. Magokból az európai viszonyokból is meríthetünk ez irányban vigasztalást.

Európa népei egy század óta oly szenvedéllyel vetették magokat a politikai térre, mely előttök azelőtt. az absolutismus elismert korában el vala zárva, hogy némileg elveszték fogékonyságukat az egyházi ügyek iránt. S ha egyes helyeken vagy rövidebb idő-

szakokban mást tapasztalunk is, nem kerülheti el figyelmünket, hogy míg a 17. s 18. században az emberiség szabadsági törekvései kizárólag a hierarchia ellen irányultak, addig 1789 óta azok első sorban a politika mezején igyekeznek érvényre jutni.

Az egyházi ügyek második, sőt sokhelytt barmaidik sorba szorultak.

E csekélyebb részvét és fogékonyság okozta, hogy azon általános európai reakcióban, mely a francia forradalom által támasztott világmozgalmat követve, könnyebb és teljesebb volt az egyházi, mintsem a világi reakció diadala.

Ez okozta, hogy azóta legújabb időkig a politikai reakció több országban a nép által legyőzött, az egyházi még nem.

A 19. századnak nincs évtizede, melynek történetét szabadságharcok, politikai forradalmak ne jelölnék. Ellenben az egyházi ügyek mezején e század alig mutathat fel más mozgalmat, mint a német katolikusokét s a magyar autonomikus törekvéseiket, sör felmutathatja az ultramontanizmus diadalait.

Mert diadalokat ült az ultramontanizmus I. Napóleon óta, ki a zsarnokság érdekében sietett konkordátumot kötni Rómával, e században akármennyit Minden új concordátum egy ily diadala a papizmus rendszerének. Diadalt ült Ausztriában 1855-ben; eb mindenek felett Belgiumban, mely egy szerencsétlen perczében azon bünt követte el önmaga ellen, hogy az egyházat teljesen függetlenné tette az államtól, de

az államot lekötelezte az egyháznak. S ha elnézzük minő szemtelen göggel lép fel a belga egyház az állam ellen, mely meghagyta javait, sőt folyton segélyezi de teljesen függetlenné tette, ha elnézzük mint vált a politikai szabadság e szép hazája az ultramontanizmus főfészkévé Európában, igazat fogunk adni a jeles Laurentnak, midőn felsóhajt, miszerint „Belgium drágán megfizetett saját tapasztalásából tanulta meg, hogy az egyház szabadsága egy az állam szolgáltságával.“

S e diadalok nem mulaszták el elhízottá tenni a hierarchiát. A szerencsétlen IX. *Pius* 1855-ben sem misnek nyilvánítja Sardinia azon törvényeit, melyek az ő érdekeivel ellenkeznek s egyházi büntetésekkel fenyegeti a törvényeknek engedelmeskedőket. Ugyancsak ő szentsége ótalinába vette azonsardiniai érseket, ki a papi bíraskodást eltörlő törvény ellen fellázad' Ugyancsak ő szentsége rettenetes agitációt űzött Austria újabb házassági törvényei ellen.

A pápák elbizakodása s tehetetlen vakmerősége mintegy kiadott jelszó volt az ultraintonizmus alsóbb rendű bérszolgái számára; s az ultramontán irodalom oly termékeket mutat fél a 19. században, melyek akár a 15-be is beleillenének. Vannak írók, kik teljes theokrátiát hirdetnek ma is, melynek alapelvei, hogy „isten a fő uralkodó, az egyházi törvények az ő törvényei, a papi rend az ő megbízottja.“ Szerintük a püspökök ma is szolgái a pápának, kinek minden királyok, alattvalóikkal együtt engedelmeskedni kötele-

sek, kit azonban senki és semmi, meg a zsinat sem kötelez. Szerintük a pápának joga van világi dolgokba beleszólni, ha a vallás érdekében jónak látja. Van aki pláne restituálni akarja a pápa azon jogát, hogy uralkodókat dethronizálhat. Miután pedig a valóság kegyetlenül megcáfolja az ittas fantázia szörnyszülötteit, az egész ultramontán had megegyezik benne, miszerint „ha az egyház néha alá is veti magát s ját tekintélyével ellenkező törvénynek, még azt azért el nem fogadta; a concordátumok sem kötik, mert *alattomban* mindig értetik a vallás érdekeit megóvó záradék.”

S ha ezen ultramontán irodalom határtalan *gőgjét* s szemtelen elbizakodottságát tekintjük, azt hihetnek, hogy a világ egy új VII. Gergely fogadására ‘esz előkészületeket.

Pedig e reakció nem más, mint egy saját bűneinek terhe alatt roskadozó intézménynek vég erőmegfeszítése. — A férgek, melyek a repedezett fal kövei alatt tanyáznak, annak ingását érezve a felszínre futnak, kétségbeesetten keresve utat a menekülésre.

Nincs!

A 19. század egyházi reakciója végfellobanása az életnek a pápaság halálküzdelseiben. IX. Pius pedig egy VIII. Bonifác. Középszerű ész, ingatag jellem, beteges *gög*, mint az, és egy nagy csalódásnak képviselője, mint volt VIII. Bonifác.

A pápaságnak megszámlálva napjai.

A közvéleményben már magokat leélt eszmék még egy ideig élni szoktak a gyakorlati élet konkrét intézményeiben. Ez magyarázza meg azt, hogy a pápaság még létezik.

De elérkezett végre az időpont, melyben meg kell szűnnie.

Sokáig tartott, mert alapja tartós volt: a tudatlanság. Egyetlen jogcíme a nép kétségbeejtő butasága volt, mely azt tűrte és elismerte. És ha még a butaság arany korában is 1000 évre volt szüksége, hogy hatalmát elismertesse, — váljon a civilizáció mai fokán mennyi időre lesz szüksége a népnek, hogy ez elismerést, tőle elvonja?

Valamely institúció jóvá nem tehető süllyedésének egyik biztos jele az, ha terjedelméből nem, de hatalmából veszít. A területi veszteségnek lehetnek külső okai, a hatalom intenzitásának csökkenése mindig az institúció rosszását, ferdeségét jelenti. S valamint Magyarországon a nemesség tán soha annyira elterjedve nem volt, mint ma, midőn boldog boldogtalannak osztogatják a pergament, s mégis soha csekélyebb jelentőséggel, befolyással nem bírt, mint ma. úgy a pápaság, bár a katolikus egyháznak ma sokkal több híve van, mint volt III. Ince idejében, mégis már árnyékául is alig válik be a hajdani hatalomnak.

A pápaság világi fensősége megfelelt a középkor uralkodó eszméjének: a butaság és lelki szolgaság tanainak. A felvilágosulás és szabadság szelleme előtt el kell buknia.

És el fog bukni. Azon részvétlensége a népnek az egyházi ügyek iránt, mely századunkban az ultramontán reakciót lehetővé tette, fokenként szűnni kezd a szabadság diadalával. Olaszország már elfoglalta a pápaság által bitorolt Rómát, Austria kormánya már szétépte a konkordátumot, Spanyolország felmondta szolgásgát Rómának, mióta Izabelláját elűznie sikerült.

A szabadság minden diadala a politikai téren fögékonyabbá teszi a népet az egyház ügyeiben való szabadság iránt. Hígvelejű uralkodók ezentúl még köthetnek concordátumot Rómával, IX. Fiús gyárthat szekérszámra átokbullákat s hadonázhat a légben mán·kóvákorhadt kormánybotjával, — csak kettőt érhet el az ultramontanisinus; sőt e kettőt már el is érte.

Az első az, hogy ő szentségét nevetségessé tegye, mint tette már is eddig.

A másik meg az, hogy ma már a világ túlnyomó, erkölcsi s értelmi tekintetben legnagyobb része, megvetéssel fordulva el azon tehetetlen paptól, ki csak epés szitkaival tisztátalanítja a levegőt, — azt mondja magában: „a pápaság rám nézve többé nem létezik.“

És ezzel a pápaság erkölcsileg megszűnt létezni.

XIV.

A magyar törvényhozás feladata.

Igen, erkölcsileg ina már megszűnt létezni a pápaság mindenkire nézve, kinek lelkében a becsületes hazafiság érzelme a felvilágosodás jótékony hatalmával párosul.

De ez még nem elég.

A pápaság erkölcsi megsemmisülésének, melyet bűnei nagysága által önmaga okozott, a tényleges életben is nyilatkoznia kell.

A népnek, az államnak orgánumai vannak, melyek azt képviselik.

Alkotmányos országban a nép ezen orgánumainak kötelességök a nép meggyőződéseinek kifejezést adni.

A nép ezen orgánumai az alkotmányos kormány és törvényhozás, másként az állam-hatalom.

Ma tehát minden egyes államhatalomnak kötelessége hozzájárulni a pápaság tényleges megszüntetéséhez, azáltal, hogy tőle úgyis mint világi, úgyis mint egyházi hatalomtól, *elismerését megvonja*.

És ha ezt teszi, nem vádolható az egyház szabadságának megsértésével; mert valamely egyház szabadsága nem állhat abban, hogy annak feje büntetlenül hadat izenhessen a jogos és törvényes hatalomnak.

Ez a papi bűn szabadsága, nem az egyház szabadsága volna.

A római egyház pedig hadat, izén az államnak, midőn megtagadva sonverainitását, a pápának fennhatóságot követel felette.

A római egyház az állam elleni lázítás bűnét követi el mindazon dogmái által, melyekben a híveknek hinni parancsolja a pápa fennhatóságát.

Ezen lázítást büntetni, ezen, az állam ellen irtó háborút hirdető egyházi hatalom fejétől az elismerést megtagadni: kötelessége minden államhatalomnak; kettős kötelessége egy szabad államnak; önmaga, és a világszabadság érdekei iránt.

„A kath. egyház reformja a liberalismus és demokrata szellemében egyik legnevezetesebb ténye lett volna, és — lesz a 19. századnak. S azon ország, mely merészen megteszi az első lépést, mely ezáltal jelt ad az egész világnak a mozgalomra, ezen ország világfontosságra emelkedhetik az emberi civilisátio történetében. . . .“

„Az egyházreform ügye kiváló fontosságot nyer azért, hogy közös ügye az egész világnak. S ha e

téren lendítünk valamit, ha e téren haladunk, nemcsak saját hazánknak teszünk közvetlen jót, de teszünk az összes emberiségnek. És sem akkor, midőn másfél száza-
don át egymagánk védtük Európát a török ellen: sem akkor, midőn a protestantismus vallásszabadságáért harcoltunk, nem tettünk oly nagy szolgálatot az emberiségnek, mint tennénk azáltal, ha a liberális egyház-reformot megindítjuk.

„Ne mondjátok erre azt, hogy — mi közünk nekünk a külvilághoz, az emberiséghez? — Ami szolgálatot valamely nép az emberiségnek tesz, azt teszi önmagának. Mert egy népnek, mint nemzeti egységnek, világtörténelmi szerepe azon haszontól függ, melyet az összes emberiség ügyének hajt. Oly nép, mely rövidlátó önzéssel magába vonulva, nem tett semmit másért, csak magáért, sohasem volt hatalmas, tekintélyes. Valamely nemzetnek befolyása, hatalmi állása a világban, s ezáltal fennmaradásának történelmi szüksége attól függ, mennyire képes saját szükségességéről a világot meggyőzni.“

„Az egyházreform kérdése oly emeltyű, melylyel hazánkat világtörténelmi helyzetre emelhetjük.“¹

Így szól Toldy István „Egyházreform“-jában, és e szavak soha annyira igazak nem voltak, mint ma, midőn a zsinat legújabb dogmái által úgy az állam és egyház közti viszonynak, mint az egyház reformjának kérdése élére állított, midőn a római papság a csalhatatlanság kimondása által egyenesen kényszeríti

az államhatalmat erélyes rendszabályokhoz nyúlni az egyház veszélyes tervei ellen.

A *magyar törvényhozásnak*, ha megérti egy szabad nemzet missióját, ha fel képes emelkedni egy világtörténelmi fontosságú események által teremtett helyzet magaslatára: ki kell mondania, miszerint Magyarország többé a római pápát el nem ismeri!

Újabban több oldalról tanácsoltatott a magyar kormánynak, hogy a jus piaceti hathatós alkalmazása által igyekezzék élet elvenni a zsinat legújabb végzéseinek.

A tanács praktikusnak látszik, és mindenesetre meg fogja nyerni mindazok tetszését, kik a gyávaságban bölcseséget találnak.

Már pedig megelégedni a tetszvényi jog fegyverével ép oly gyengeség mint eszélytelenség volna.

Gyengeség, mert kiengesztelhet len ellenséget kímélni, annyi, mint önmagunkat megrontani, annyi mint gyáván lemondani érdekeink jogosultságáról. Mert a placetum *negatív* fegyveréhez nyúlni oly *positív* támadással szemben, minőt a zsinat legújabb dogmái intéznek az állam ellen, annyi, mint a nép erejét a pusztán védelmi positióba kényszerítés által lekötöni. Igaz ugyan, hogy szerepünk nem lehet más, mint a védelem, miután a támadás a papság részéről történt; de igaz az is, hogy csak az oly védelem lehet hathatós,

mely támadással van összekötve. így áll ez a harc-
térén, így a politika mezején.

A tetszvényi jog negatív bástyái mögé vonulni
akkor, midőn az ellenség a nyílt térről ostromolja fa-
lainkat, s nem merni vele a síkon szembeszállani, —
ez gyávaság

De ép oly eszélytelen volna e rendszabálylyal
megelégedni.

Mert azon két ok, melyet a pápaság el nem ismerése
ellen felhozni lehet, az t. i. hogy azáltal az egyház
szabadsága s egyesek vallási meggyőződése megsértc-
tetik, és hogy azáltal az állam maga ellen reakciót
idézne elő: ép úgy szól a tetszvényi jog gyakorlata
ellen.

Az egyház szabadságát, már t. i. amit az ultra-
montánok ez alatt értenek, helyesebben: a papuralmat
a placetum szintén korlátozza.

Egyes embert a placetum ép úgy megbotráncoz-
tathat, mint a pápaság el nem ismerése, mert aki hisz
a csalhatatlan pápában, az *u* placetum jogát is bitor-
lásnak fogja tekinteni.

Az állam ellen a placetum hathatós alkalmazása
ultramontán körökben ép úgy reakciót fog szülni,
mint a pápaság el nem ismerése. Hiszen a római zsi-
nat ugyanazon dogmatikai constitutiója, mely a pápa
csalhatatlanságát kimondja, *ajus placetis is elátkozza!**)

*) „A római pápa legfelsőbb hatalmából, melylyel az egész egy-
házat kormányozza, továbbá ama joga következik, hogy e hivatása teljesí-
tésében az egész egyház pásztorai és nyájaival szabadon közlekedhessek;

Akkor pedig, midőn a gyöngébb rendszabály ugyanazon hátrányos következményeket szüli, melyeket a gyökeres előidézne: akkor a *gyökeres javítás* helyett a *foltozás* munkájára vállalkozni oktalanság és gyávaság.

A *magyar törvényhozás* feladat tehát, ha becsületére akar válni egy nemzet szabadságszeretetének s intelligenciájának, az, hogy: vonja meg elismerését a pápától, vagyis hogy Magyarországra nézve nyilvánítsa megszüntnek a pápaságot.

És ha ezt teszi, halhatatlan érdemeket fog szerezni magának ligy Magyarország, mint az összes emberiség szabadsága körül.

És ha ezt teszi, oly szolgálatot fog tenni a keresztyénségnek, minőt még a német nemzet sem tett a reform átió által.

Mert váljon mi volt a keresztyénség kezdetben, és minek köszönhette gyors felvirulását?

A keresztyénség kezdetben őszinte törekvés volt az igazság után, az elnéző szeretet isteni vallása. A keresztyénség kezdetben a szabadság elveit tűzte

hogyan általa az üdv útjára vezéreltessenek. Ez okból kárhozhatjuk és elvetjük azok nézetét, kik azt mondják, hogy a legfelsőbb egy házfőnek a pásztorok és nyájakkal való közlekedését szabad megakadályozni, vagy kik alávetik őt a világi hatalomnak, azt állítván, hogy ami az apostoli szék nagy tekintélye által az egyház kormányzatára megállapítatik, annak nincs értéke s érvénye, hacsak a világi hatalom placetumja meg nem erősíti,“ — így szól a dogma, és végül hozzáteszi: „Ha azonban valaki, - mitől Isten menten. — merészelne ezen definitióknak ellenmondani: anathema siti”

zászlajára szemben a római imperium despotismusával. A keresztyénség kezdetben csak az erkölcsi embert ölelte fel, csak ott kereset tért munkásságának, hova az állam karja nem bírt elérni.

És mivé lett a keresztyén ség ma, Róma papjainak kezében?

Azon vallás, melyet Róma hirdet, nem az igazság, hanem a papi hatalom felé való törekvés. Alapja nem az evangélium többé, hanem a pápaságról szóló kánonok. Krisztus egy betűt sem tudott azokból, mik ma Róma tanainak alapját képezik.

Róma vallása nem a szeretet, hanem a gyűlölet vallása; minden máshitűek, s az emberiség díszei ellen való gyűlöleté.

Róma vallása nem általános vallás többé; türelmetlensége által azt egy felekezeti törpítette.

Róma vallása nem a szabadság és haladás vallása, mint volt Krisztus keresztyénsége, hanem a zsarnokság cs stabilizmus vallása.

Róma kezében a keresztyénség oda silányult, amivé a zsidó vallás Krisztus korában: nem isten, hanem a papi hatalom kultusává.

Róma papjai úgy befertőztették a keresztyénséget, hogy annak alapítója ma undorral fordulna el a gyűlölet, bitorlás és bűn azon tanaitól, melyek nevében hirdettetnek!

S azért, ha van még lehetőség rá, hogy a keresztyénség, megtisztulva azon szennyes hamisításoktól,

melyeket rajta a papismus rendszere elkövetett, eredeti tisztaságába visszaállítassák: e munkában az első teendő a pápaság

Boldog azon nép, melynek lehetővé tétetett e nagy munka dicsőségében osztozni!

Magyarország népe elvárja képviselőitől, hogy kötelességüket teljesítsék.

TARTALOM.

	lap
I. A csalhatatlanság kimondatott!	5
II. Állam és egyház a keresztyénség első századaiban.....	11
III. Állam és egyház Mohammedtől VII. Gergelyig	25
IV. VII. Gergely és politikája.....	38
V. Állam és egyház VII. Gergelytől VIII. Bonifácig	49
VI. VIII. Bonifác és kora.....	59
VII. Állam és egyház az új korban.....	65
VIII. A történelem tanulságai.....	74
IX. Állam és egyház a római zsinat után	80
X. Állam és egyház elkülönítése.....	86
XI. A gallikán rendszer s a concordátumok	91
XII. Az egyház és állam valódi szabadsága.....	97
XIII. A pápaság eltörlése	105
XIV. A magyar törvényhozás feladata.....	111